

Com s'ha d'actuar davant dels problemes socials des de les diverses perspectives?

Marcel Balasch Domínguez
Marisela Montenegro Martínez

PID_00161078

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció.....	5
1. Programes d'intervenció dirigida. Àmbits d'actuació.....	9
1.1. Intervenció en problemes socials i psicologia social aplicada	9
1.2. Programes d'intervenció social	10
1.3. Serveis socials i intervenció en problemes socials	13
1.4. Principis i àmbits d'actuació dels serveis socials	14
1.4.1. Serveis socials específics o serveis socials sectorials	16
1.5. Un exemple d'execució d'un programa d'intervenció en un centre penitenciari	18
2. La transformació social com a mitjà d'intervenció.....	20
2.1. Per què s'intervé davant d'un problema social	20
2.1.1. El motiu de la intervenció	21
2.2. Com s'intervé davant d'un problema social	22
2.2.1. Familiarització	22
2.2.2. Detecció de necessitats	23
2.2.3. Sensibilització	24
2.2.4. Priorització	26
2.2.5. Realitzacions	26
2.2.6. Devolució sistemàtica de la informació	27
2.3. Qui intervé davant d'un problema social	28
2.4. Triar el moment d'intervenir davant d'un problema social	30
2.5. Àmbits d'intervenció davant d'un problema social	32
3. Construcció i desconstrucció en la pràctica social.....	33
3.1. La lluita pels significats i la desconstrucció	34
3.2. Pràctica, teoria i realitat dels problemes socials	34
3.3. Socioconstrucció i transformació social	36
3.4. La construcció social de la delinqüència: efectes de la comprensió dominant i alternatives possibles	38
3.4.1. Introducció	38
3.4.2. La perspectiva clàssica i la crítica en la comprensió de la criminalitat	38
3.4.3. Descripció de l'estudi empíric	40
3.4.4. Resultat i conclusions	40
4. Posicions de subjecte i articulacions.....	44
4.1. Agents de transformació social: de la idea de subjecte privilegiat d'acció a la noció de posicions de subjecte	44
4.1.1. La classe obrera com a motor del canvi social	45

4.1.2.	El concepte de <i>posicions de subjecte</i>	46
4.2.	Posicions de subjecte i transformació social	48
4.3.	El concepte d' <i>articulació</i> : un exemple	51
4.3.1.	Dones brasileres entre la violència i l'acció col·lectiva ..	53
5.	L'acció col·lectiva com a moviment d'intervenció	57
5.1.	Els moviments de resistència global	58
5.1.1.	Showbus	59
5.1.2.	Prêt-à-Revolter	60
5.1.3.	Indymedia	61
5.1.4.	La taxa Tobin	62
5.1.5.	L'anul·lació del deute extern dels països empobrits	63
5.2.	Els moviments de consumidors de drogues i els grups afins	65
5.2.1.	Junkiebond	66
	Resum	67
	Bibliografia	69

Introducció

El mòdul "Com s'ha d'actuar davant dels problemes socials des de les diverses perspectives?" té l'objectiu de discutir les maneres com responen a aquesta pregunta les cinc perspectives que s'han utilitzat per a comprendre els anomenats *problemes socials*: les funcionalistes, les participatives, el socioconstruccionisme, la situada i la d'acció col·lectiva. Com que són perspectives molt diferents, es podia esperar que les propostes d'acció per a fer front a un presumpte problema social –o per a desconstruir-lo, redefinir-lo o inclusivament crear-lo, segons la perspectiva– també serien molt diferents les unes de les altres. Si heu pensat que seria així, teníeu raó, efectivament.

Activitat

A partir del que heu estudiat prèviament, com us imagineu les propostes d'acció de cadascuna de les perspectives davant del que es defineix com a *problema social*? A continuació, trobareu dues columnes: la de l'esquerra conté les cinc perspectives, i la de la dreta, cinc maneres d'actuar. Enllaceu cada perspectiva amb la proposta que considereu més apropiada:

Perspectives	Maneres d'actuar
Funcionalisme	Desconstruir
Participativa	Articular
Socioconstruccionisme	Actuar
Situada	Transformar
Acció col·lectiva	Pal·liar

La lectura d'aquest mòdul servirà, justament, per a estudiar quina proposta fa cada perspectiva, en què consisteix i com es caracteritza, a més de proporcionar exemples rellevants per a entendre cada cas a partir de les accions empreses. Al seu torn, aquesta introducció us farà un avançament de les respostes.

Abans de descriure cada apartat, s'han de comparar breument totes les perspectives respecte a un punt central: la concepció de societat en què es basen. Resulta interessant que tan sols una de les cinc perspectives, el funcionalisme, parteix d'una concepció harmònica de la societat, perquè implica que el sistema social és perfectible però que no merita transformacions estructurals. Les altres quatre perspectives tracten de manera crítica del tema del poder, i enfocuen d'una manera o una altra les relacions de dominació que es produeixen en el si de la societat. Aquest factor és central ja que, depenent de la mane-

ra com s'entén la societat, es faran classes diferents de proposicions sobre els canvis o les transformacions que fan falta per a superar el que es pugui definir com a *problemes socials*.

Vegem-ne, doncs, les diverses propostes, començant, tal com s'ha fet en els apartats anteriors, per la funcionalista.

El coneixement funcionalista relatiu a què hem de fer davant d'un problema social es resumeix en l'apartat "Programes d'intervenció dirigits. Àmbits d'actuació". Aquí es mostra la manera tradicional d'intervenció psicosocial, que s'emmarca en el terreny de la **psicologia social aplicada**. Aquesta psicologia, com diu el nom, proposa aplicar coneixements teòrics per a resoldre problemes socials i així augmentar la qualitat de vida de les persones. Els professionals que se n'encarreguen són entrenats per a observar, mesurar i tractar els problemes socials mitjançant la planificació estratègica d'objectius i accions que cal executar.

Les intervencions dirigides segueixen una orientació funcionalista en què els qui tenen el coneixement expert són els qui defineixen els problemes socials i hi actuen en institucions i programes per a aquest fi. Per tant, el que es fa en aquest apartat és descriure els diversos àmbits d'actuació dels programes d'intervenció i les particularitats de funcionament dels serveis socials, que són institucions que s'inspiren en la lògica funcionalista i es poden definir com a exponents centrals de l'estat del benestar social.

En l'apartat "La transformació social com a mitjà d'intervenció", es discuteix que la **praxi**, o unió i determinació mútua entre teoria i pràctica, és un concepte central per a definir de manera dialògica què és un problema social i com s'hi ha de fer front. Així, doncs, la intervenció participativa és influïda directament per la investigació sobre allò que necessiten els membres de la comunitat, i viceversa.

Els processos d'investigació-intervenció, normalment anomenats *d'investigació - acció participativa* (IAP), s'acosten a aquesta lògica de participació transformadora mitjançant diferents fases –no lineals– que guien el treball comunitari: la familiarització, la detecció de necessitats, la sensibilització, la prioritització, les realitzacions i la devolució sistemàtica de la informació. En tot aquest procés, es mira d'enfortir les persones de la comunitat (concepte d'*empowerment*) perquè adquireixin graus creixents d'**autonomia** i èxits en la **transformació** de la seva realitat. Podeu aprofundir més en aquesta intervenció en el mòdul 5, "Models d'intervenció social des de la psicologia comunitària".

L'apartat socioconstruccionista, que és el tercer d'aquest mòdul, es titula "Construcció i desconstrucció a la pràctica social". S'hi proposa la **desconstrucció** de significats entesos socialment com a obvis com una manera d'intervenció per si mateixa, ja que pot tenir efectes polítics contundents a l'hora de mostrar la manera com crea realitats el llenguatge i de possibilitar la

construcció social d'explicacions alternatives a les hegemòniques. Per a aconseguir la transformació social, doncs, es requereixen significats nous i maneres noves d'anomenar el món que impliquin pràctiques diferents de les que considerem que són òbvies o autoevidents.

La possibilitat de fer aquesta desconstrucció s'il·lustra amb un estudi interessant sobre la construcció social de la delinqüència, que ens obliga a repensar conceptes i pràctiques ja que hi intervé la lògica usual, i així demanar a les persones "no delinqüents" per què no ho són. Aquesta pregunta deixa sense resposta els entrevistats d'aquest estudi, ja que subverteix la seva lògica, i és summament il·lustrativa de la manera com es fixen conceptes que legitimen l'ordre social i culpabilitzen determinades categories socials.

El quart apartat del mòdul, "Posicions de subjectes i articulacions", treballa precisament aquests dos conceptes centrals: les **posicions de subjecte** qüestionen les identitats fixes i homogènies postulades per les intervencions tradicionals, i proposen, en comptes d'això, llocs des dels quals es poden veure possibles connexions parcials en què es defineixen i redefeixen les posicions i accions davant d'allò que es perfila com aigne de transformació. Ara bé, l'articulació, que es refereix a una associació entre diferents elements per a definir significats sobre allò que es vol transformar –i que simultàniament transforma els diversos ens que conformen la xarxa en qüestió–, mostra una manera alternativa d'entendre la intervenció, que s'il·lustra amb un exemple de treball fet per dones d'una barraca brasilera.

Finalment, la perspectiva d'acció col·lectiva es treballa en el darrer apartat, "L'acció col·lectiva com a moviment d'intervenció". Per a mostrar les propostes que fan alguns col·lectius específics en la pràctica diària, aquest apartat se centra en dos exemples de moviments per a indicar com sabem que hi ha un problema social, és a dir, els moviments de resistència global i els col·lectius de consumidors de drogues.

Els consumidors tenen com a principi central fer sentir la seva veu en els programes d'intervenció. Per tant, defineixen el consum de drogues com un problema sanitari i social, en comptes de fer-ho com una patologia associada de vegades a la delinqüència. Els col·lectius formulen i emprenen accions com tallers de formació o programes d'intercanvi de xeringues a presons i espais de consum higiènic. Treballen amb la noció de *reducció de danys* en el consum i, en alguns casos, reivindiquen el dret dels consumidors a la gestió lliure del seu cos i la seva vida.

Els moviments de resistència global, al seu torn, duen a terme accions i iniciatives que qüestionen l'ordre social imperant, com, per exemple, el Showbus o la taxa Tobin; en aquest apartat, s'analitza en quin sentit aquestes accions

Vegeu també

Vegeu també el mòdul 3, "Psicologia comunitària i de la salut".

i iniciatives són contestatàries davant de l'ordre global, i també es comenten algunes crítiques que han fet els mateixos moviments a les iniciatives exemplificades.

Perquè tingueu les respostes a l'activitat proposada al començament d'aquesta introducció, us presentem un quadre comparatiu de la manera com responen les diverses perspectives a la pregunta de què s'ha de fer davant d'un problema social.

1. Programes d'intervenció dirigida. Àmbits d'actuació

En el mòdul 3, hem revisat tant els fonaments teòrics de la perspectiva funcionalista com els constructes teòrics i tècnics més comuns que, des d'aquesta perspectiva, permeten identificar els problemes socials.

En aquest apartat, estudiarem de quines maneres s'actua o s'intervé davant dels problemes socials. En primer lloc, abordarem quins són els principis bàsics d'una psicologia social aplicada des de la perspectiva de les intervencions dirigides. En segon lloc, tractarem dels programes d'intervenció i dels àmbits d'aplicació que tenen. En tercer lloc, revisarem l'organització i els objectius generals dels serveis socials i posarem de manifest que, com a institucions encarregades de pal·liar i afrontar els problemes socials, hereten els principis de la perspectiva funcionalista. Finalment, mostrarem algunes experiències d'intervenció concordes al marc teòric funcionalista.

1.1. Intervenció en problemes socials i psicologia social aplicada

En l'àmbit de la psicologia social, s'ha desenvolupat una branca especialitzada a identificar els problemes socials i executar mesures pal·liatives davant d'aquests problemes anomenada *psicologia social aplicada*. Aquest espai no és unívoc, sinó que, al contrari, hi travessen moltes arestes i molts qüestionaments.

Tanmateix, l'herència de la perspectiva funcionalista, en bona part, està instal·lada marcadament en els treballs que ha fet la psicologia social aplicada, i s'expressa en les intervencions que anomenem *dirigides*.

Hem extret, a partir de la literatura revisada, alguns principis que serveixen de base per a la idea d'una psicologia social aplicada:

- 1) El coneixement bàsic serveix per a entendre quins són els processos de les relacions entre les persones i del món social. Aquest coneixement pot i ha de ser útil per a resoldre els problemes socials.
- 2) Una psicologia social aplicada assumeix que, mitjançant aquest coneixement, es poden transformar diferents àmbits de la vida de les persones o incidir-hi.
- 3) Els canvis que es proposen, des de l'aplicació del coneixement sobre la realitat, estan destinats a augmentar la qualitat de vida de les persones que estan involucrades en l'acció. Per a donar viabilitat a la idea de psicologia aplicada, s'ha d'assumir que es pot imprimir una direcció en el canvi buscat mitjançant

la planificació estratègica de les accions que s'han de dur a terme i dels objectius que s'han d'aconseguir. Aquests alineaments es deriven de l'"aplicació" de la teoria sobre les situacions concretes.

4) Els professionals encarregats d'"aplicar" aquests coneixements estan entrenats en tècniques concretes d'observació, mesurament i tractament dels problemes socials. Per tant, la relació d'aplicació es condensa a partir de la vinculació entre l'agent de canvi i el client (receptor de les accions agenciades des dels diversos contextos d'aplicació).

La psicologia social aplicada és una tecnologia social capaç de planificar solucions als problemes socials específics, a partir del bagatge de coneixement produït per les diverses branques de les ciències socials i humanes (Varela, 1971). La tecnificació d'aquest coneixement es produeix en els àmbits de la teoria social (models de funcionament de la societat), de la tècnica i metodologia (mètodes concrets que serveixen per a treballar amb les persones, investigar situacions concretes, mesurar, actuar sobre la realitat, avaluar els canvis produïts) i de les problemàtiques que s'han d'abordar (els temes sobre els quals es treballa). A partir d'aquestes problemàtiques, sorgeixen les diverses branques de la psicologia aplicada, com són la psicologia de les organitzacions, de la salut, educacional, clínica, comunitària, industrial, ambiental, política o militar. Totes aquestes branques són àmbits en què l'activitat professional pot incidir per a aconseguir canvis concrets.

La intervenció social es pot estudiar com una especialitat de la psicologia aplicada, ja que desplega un seguit de coneixements, tècniques i metodologies aplicats a problemes específics de la vida social.

1.2. Programes d'intervenció social

Per a dur a terme l'execució i la concreció de les mesures necessàries per a pal·liar allò que ha estat definit com a *problema social*, es dissenyen els **programes d'intervenció**. En aquests programes, se sistematitzen i es concreten les accions que s'han d'emprendre davant de problemes socials en contextos específics. Seguint Sánchez Vidal (1993), se suggereixen un seguit d'elements o etapes que orienten el desenvolupament dels programes:

1) Introducció teóricoconceptual:

- a) Explicitació del marc conceptual utilitzat per a entendre el tema que és objecte de l'acció.
- b) Justificació del programa que s'ha d'emprendre: la necessitat, pertinència i conveniència de dur-lo a terme.

c) Descripció del marc contextual en què s'ha de desenvolupar.

2) Avaluació o prospecció inicial.

3) Disseny, programació i planificació de la intervenció: objectius plantejats, accions previstes per a aconseguir-los i mitjans que hi fan falta.

4) Execució o implementació: fases, maneres d'accedir-hi i contacte amb la població diana, obtenció de recursos previstos.

5) Avaluació dels resultats i efectes del programa: eficàcia, eficiència i impacte.

6) Conclusions.

Segons els àmbits d'actuació, els programes d'intervenció es poden classificar en els següents:

- **La comunitat.** Es pretén incrementar la qualitat de vida i el benestar de la població. En la intervenció amb la comunitat, s'ha de destacar la prevenció, focalitzada en grups de risc o grups rellevants respecte al problema de què es tracti. Igualment, s'implementen programes de participació social o sensibilització davant de grups o problemes concrets, amb independència de l'àmbit.
- **Intervenció familiar.** Quan hi ha la possibilitat de treballar amb el grup familiar, l'objectiu pot ser treballar per a desenvolupar habilitats de cura i d'educació dels fills, integrar la família en xarxes de suport social, millorar les relacions personals del grup familiar o connectar amb altres recursos socials.
- **Tercera edat.** El foment de la independència i autonomia de l'individu, de la seva participació en la vida social, la solució independent dels seus problemes i la permanència de les persones grans a casa seva i en l'entorn habitual són recomanacions que han estat emfatitzades per diferents organitzacions i assemblees internacionals relatives a la gerontologia social. Es parteix de la intervenció amb les persones grans, des d'aquesta perspectiva de l'envelliment, com una etapa evolutiva prou important en què la qualitat de vida està amenaçada especialment. L'objectiu és ajudar en aquest procés adaptatiu amb intervencions sobre el subjecte mateix i sobre el seu entorn familiar o de convivència.
- **Deficiències, discapacitats i minusvalideses.** Es desenvolupen programes d'estimulació primerenca des d'un enfocament més preventiu amb els infants i programes de rehabilitació, l'apogeu dels quals en l'actualitat obre pas cap a l'anomenada *psicologia de la rehabilitació*, com una disciplina orientada a superar aquests problemes amb programes concrets d'intervenció individual i grupal. També s'emprenen accions i programes a les residèn-

cies i els centres per a discapacitats en què, a més d'avaluar, s'intervé en els individus o en el grup.

Els centres ocupacionals i la inserció sociolaboral configuren un altre context important d'activitat professional en aquest sector, en què es mira d'adaptar de manera òptima les capacitats i habilitats de cada persona, tenint en compte el grau de discapacitat i les tasques i els llocs de treball.

- **Dones.** En aquest àmbit d'actuació, es desenvolupen diferents programes específics per a cada problema social. En primer lloc, els centres d'informació i assessorament a les dones estan destinats a oferir informació sobre els seus drets legals i els recursos disponibles per a fer efectiva la igualtat d'oportunitats, i també a oferir assessorament especialitzat davant de problemes específics que afecten la dona (maltractaments, agressions sexuals, avortament, etc.). Aquests centres inclouen la valoració i el diagnòstic psicològic de les dones que ho necessiten, i també l'aplicació de la teràpia de suport corresponent i del seguiment que se n'ha de fer. En segon lloc, s'executen campanyes de conscienciació i sensibilització de la comunitat, destinades a prevenir l'aparició d'aquestes problemàtiques. Els programes de suport a la inserció laboral de dones aturades estan destinats a col·lectius de dones amb dificultats especials per a inserir-se en el mercat de treball. Aquests programes inclouen dissenyar i elaborar continguts formatius, prestar serveis d'orientació professional i donar suport a la inserció utilitzant tècniques de recerca d'ocupació i dissenyant itineraris ocupacionals personalitzats. Les cases d'acollida per a dones amb problemes de maltractaments configuren una classe especial de dispositiu; en aquest cas, s'ha d'intervenir sobre les seqüeles i l'impacte psicològic que causen aquesta classe de situacions. Entre altres activitats possibles, es pot destacar la intervenció sobre els problemes d'autoestima que tenen aquestes dones i l'aparició de tècniques individuals i grupals per a abordar-los.
- **Joventut.** Aquest àmbit d'actuació està centrat, principalment, en un treball de suport que potencia iniciatives orientades a ajudar el jove a ocupar el temps lliure de manera constructiva. Per a això, promou associacions i col·lectius i treballa des de les estratègies d'animació cultural. S'han de destacar, també, els programes específics de tècniques de recerca d'ocupació i orientació professional que facilitin l'accés al món laboral. Les activitats preventives s'inclinen, en aquest sector, als temes de delinqüència, d'addiccions, de fracàs acadèmic, de sexualitat, etc., i aposten per dissenyar dispositius d'informació pròxims i fàcils d'accedir-hi, al costat de campanyes de divulgació.
- **Minories socials, ètniques i immigrants.** Es destina a fer que aquests col·lectius adquireixin les habilitats personals necessàries que garanteixin una integració més gran al seu entorn i que desenvolupin els seus propis recursos personals, per a la qual cosa són importants tant les tècniques de treball grupal com les de treball individual. Un altre nivell d'actuació molt significatiu és el de treball familiar; es procura que la família compleixi

un rol socialitzador, i s'incideix en les pautes educatives i el desenvolupament d'estils de comunicació més eficaços, relacions d'ajuda i expressió de l'afectivitat. A més, es dissenyen i s'executen programes que afavoreixin canvis d'actitud en la societat respecte a l'estigmatització i el prejudici que dificulten la integració i inserció d'aquestes minories socials, mitjançant un increment de la sensibilització i la tolerància social.

- **Treball-atur.** Es persegueix el desenvolupament de persones millorant-ne la participació en l'activitat social productiva. Inclou programes de prevenció de l'"estrès laboral", itineraris d'inserció sociolaboral d'aturats de llarga durada, millora d'habilitats relacionals, formació respecte a noves tecnologies i demandes productives en col·lectius marginals o desfavorits socialment, aprenentatge d'hàbits i pautes socials vinculats als itineraris de reinserció social, etc.

1.3. Serveis socials i intervenció en problemes socials

Els postulats i conceptes que emergeixen de la perspectiva funcionalista són heretats de molts aspectes i moltes intervencions vinculats als problemes socials. Recordem que un dels constructes teòrics més comuns és el de qualitat de vida. La importància de l'avaluació d'aquest constructe és, com hem vist, produir registres sobre la manera com viuen les persones i prendre accions (intervenir) per a millorar aquesta qualitat de vida. És a dir, aconseguir que les persones estiguin satisfetes en cadascun dels àmbits que s'han definit com a importants i tenir clars els nivells de recursos propis d'aquests àmbits.

El concepte de *qualitat de vida* està incrustat significativament en el de *benestar social*. Tots dos al·ludeixen a la manera de mesurar i d'analitzar com estan les persones en el seu entorn. *Estar bé* es refereix a estar per damunt d'un punt avaluable. És, per tant, una mesura relativa als valors culturals de societats determinades.

La Declaració Universal dels Drets Humans

Per a combatre el relativisme que impliquen els conceptes esmentats abans, un dels paràmetres que s'han utilitzat per a mesurar aquests constructes és la Declaració Universal dels Drets Humans. No en va, és un document creat amb el consens de representants de diferents orígens culturals i en què es condensen els valors i les necessitats bàsics dels éssers humans. Tanmateix, hi ha fortes crítiques pel que fa a la generalització que es pot fer d'aquest document a totes les expressions culturals del món (Amnistia Internacional, 1998).

Ara bé, la diferència principal entre aquests dos conceptes, el de *qualitat de vida* i el de *benestar social*, és que aquest darrer, a més d'estudiar i de valorar les maneres de viure de les persones, té en compte les maneres de distribuir equitativament els recursos en una societat o un grup determinat.

"El concepto de bienestar social incorpora las ideas de equidad y justicia distributiva."

Casas (1996, p. 97)

Per tant, moltes de les investigacions sobre benestar social miren de comparar les situacions objectives dels diversos grups socials i la detecció de desigualtats socials. Per això, els antònims de benestar social són marginació, desadaptació i exclusió social, com a mostra de la injustícia que hi ha en la distribució dels recursos globals d'una societat. Aquest concepte, sobretot a Europa, neix emparentat amb el d'*estat del benestar*, que consisteix en l'ordre social que tracta de garantir als ciutadans la satisfacció de les necessitats individuals compartides. L'estat del benestar mira de promoure la justícia distributiva per a pal·liar les deficiències dels sistemes econòmics, socials i culturals dels països, a partir de polítiques socials.

Les **polítiques socials** tenen l'objectiu de millorar situacions que afecten col·lectius de persones i sobre les quals hi ha un consens relatiu, cosa que implica determinades responsabilitats col·lectives.

"El estado recibe un mandato activo en materia de política social: garantizar a los ciudadanos unos niveles mínimos de bienestar y prosperidad."

Casas (1996, p. 25)

Es dissenyen polítiques i intervencions que han de complir el requisit d'ocupar-se de les necessitats de les persones i de treballar per a solucionar els problemes socials en localitats determinades. En segons quins casos, aquest requisit es converteix en demandes socials concretes per a les institucions d'intervenció social amb l'objectiu d'atacar problemes detectats.

Els serveis socials són un producte de les polítiques socials que es posen en marxa, dins de l'estat del benestar, a l'hora d'augmentar la qualitat de vida per a les persones a partir de demandes individuals, grupals o institucionals.

Reflexió

L'estructura, els objectius i la disposició dels serveis socials hereten els principis de la perspectiva funcional ja que distribueixen les seves àrees d'interès en diferents problemes socials, sovint associats a col·lectius específics de persones. A continuació, sintetitzarem els principis i l'estructuració d'aquests serveis socials. El pròxim apartat mostra la vinculació entre els objectius d'aquestes institucions i els postulats funcionalistes sobre la manera com s'entenen la societat, els problemes socials i les mesures pal·liatives per a fer-hi front.

1.4. Principis i àmbits d'actuació dels serveis socials

Continuant el que hem dit anteriorment, bona part dels principis en què se sostenen els serveis socials, com a responsables de la intervenció sobre els problemes socials, hereten els fonaments funcionalistes.

Malgrat que es pot mostrar una vinculació significativa entre els principis, les disposicions i l'organització dels serveis socials i els postulats del funcionalisme, no es tracta d'isomorfitzar aquesta teoria amb aquestes institucions. No totes les accions empreses dels serveis socials s'adeqüen al model funcionalista, ni els serveis socials són l'únic àmbit d'aplicació d'aquest model. L'objectiu d'aquest apartat consisteix a mostrar un seguit d'aspectes que comparteixen aquest model teòric i els serveis socials.

A partir de materials de Rubiol, (1985) Domènech (1989), Corral, Díaz i Sarasa (1988) i Casado (1994), hem extret els principis que regeixen les actuacions en serveis socials. En resum, són els següents:

- **Principi de responsabilitat pública.** Hi ha una responsabilitat irrenunciable de les instàncies de l'Administració de vetllar per una política social que satisfaci les necessitats de la població, dur-la a terme, coordinar-la i impulsar-la. Els poders públics han de promoure la prestació de serveis i concedir els mitjans econòmics, tècnics i humans que facin falta.
- **Principi de simplificació, racionalització i eficàcia.** L'actuació dels serveis socials s'ha de fer amb la màxima simplificació, racionalització i eficàcia que es pugui a l'hora d'utilitzar els mitjans i els recursos disponibles.
- **Principi d'igualtat.** Els serveis socials contribueixen a fer que tots els ciutadans tinguin les mateixes oportunitats de superar les dificultats que se'ls presenten, tenint en compte les necessitats dels beneficiaris.
- **Principi de solidaritat.** Els serveis socials tracten d'evitar situacions de marginalitat i d'exclusió social per qualsevol raó, sia econòmica, social o cultural.
- **Participació ciutadana.** L'actuació dels serveis socials s'ha de fer d'acord amb els membres de la comunitat en què es desenvolupa la intervenció. Per tant, ha de promoure la participació democràtica dels ciutadans a l'hora de programar i controlar la gestió dels serveis socials.
- **Reconeixement i promoció de la iniciativa social.** La participació de la iniciativa social s'ha de promoure i d'inserir en els plans d'actuació social que duguin a terme els serveis socials.
- **Principi d'integració o normalització.** Es mira de mantenir els usuaris en el seu propi ambient familiar i social, i promoure la integració i la creació de xarxes socials.
- **Principi de descentralització.** Els serveis socials han de ser en els contextos pròxims als ciutadans. En el cas de l'Estat espanyol, com hem dit, les competències sobre els serveis socials són als municipis i als ajuntaments.
- **Principis de planificació i coordinació.** S'ha de sistematitzar la intervenció des dels serveis socials mitjançant la planificació de les accions que

s'han de portar a cap i la coordinació amb les institucions de benestar social i amb els grups organitzats que hi ha a cada localitat.

- **Principi de prevenció.** Els serveis socials s'han d'orientar, sistemàticament, a superar les causes dels problemes socials, i han de donar prioritat a les activitats i els serveis que tendeixen a potenciar el desenvolupament de la vida social i l'actuació sobre condicions socials que tenen conseqüències d'exclusió o de marginació dels diversos col·lectius.
- **Principi d'acció social globalitzada.** Els serveis socials han de treballar, de manera integrada, en els àmbits de les competències que tenen. S'han de mobilitzar, a aquest efecte, els recursos adequats. Amb aquests principis, s'especifiquen les bases que regeixen l'actuació dels serveis socials. D'una banda, actuen a localitats, mirant de treballar sobre els problemes socials dins dels contextos en què apareixen, i, de l'altra, intenten ocupar-se de les persones amb necessitats especials mitjançant els anomenats *serveis sectorials* o *secundaris*.

Per tant, la seva acció tracta d'evitar l'exclusió social a partir dels principis d'integració i de solidaritat, i miren de coordinar-se amb altres actors socials que hi ha a la comunitat.

Els serveis socials, com hem vist, compleixen moltes funcions. Per tant, s'orienten a diferents nivells d'actuació. Aquests nivells d'actuació orientats, específicament, a pal·liar els problemes socials, es diuen *serveis socials específics* o *serveis socials sectorials*.

1.4.1. Serveis socials específics o serveis socials sectorials

Són els serveis socials que s'encarreguen de problemes concrets de col·lectius, com, per exemple, família i infantesa, joventut, vellesa, discapacitat, alcoholisme i drogoaddicció, delinqüència i problemes que hi estan relacionats, minories ètniques, estrangers, pobresa i marginació inespecífica (Casado, 1994). Actuen amb professionals especialitzats i, com que estan dirigits a sectors de població específica, requereixen, per a fer-ne el diagnòstic i fer-hi la intervenció, uns coneixements específics. També inclouen actuacions de prevenció en cadascun dels àmbits d'actuació, com, per exemple, educació per a evitar la disminució psíquica i campanyes per a evitar l'aparició de l'abús i la dependència de les drogues (*Plans generals de serveis socials*, 1987).

La característica fonamental dels àmbits d'actuació dels serveis sectorials és que ataquen problemes de col·lectius específics marginats o en risc de marginació per diferents raons, com ara edat, gènere, lloc d'origen, dependència de drogues o disminució física o psíquica. L'objectiu és que aquestes persones s'integrin a les xarxes socials de la comunitat, de manera que l'Estat compleixi la tasca de promoure el benestar de tothom. Aquests serveis es divideixen en

serveis de segon nivell i de tercer nivell. Segons el decret legislatiu de 1994 (*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 1995), els serveis sectorials a Catalunya tenen les competències següents:

- **Els serveis de segon nivell.** Són els serveis d'atenció especialitzada de caràcter individual o comunitari, diürn o residencial, que impliquen funcions de diagnòstic, tractament, suport o rehabilitació. Inclouen les àrees següents:
 - Atenció a la família, a la infantesa i a l'adolescència (equips d'atenció a la infantesa i a l'adolescència).
 - Atenció a persones amb disminució (integració laboral, atenció precoç, centres ocupacionals, habitatges amb serveis comuns per a persones amb disminució i serveis de transport adaptats).
 - Atenció a les persones grans (serveis de centres de dia, centres residencials i habitatges tutelats).
 - Atenció a toxicòmans (serveis de centre de dia per a toxicòmans).

- **Els serveis de tercer nivell.** Són els serveis d'atenció especialitzada de més envergadura que impliquen funcions de valoració, diagnòstic, tractament, suport o rehabilitació. Inclouen les àrees següents:
 - Atenció a la família, a la infantesa i a l'adolescència (centres d'acolliment, centres residencials d'acció educativa, serveis d'integració familiar i serveis residencials de curta durada per a dones maltractades).
 - Atenció a persones amb disminució (serveis de valoració i d'orientació, centres de dia).
 - Atenció a toxicòmans (serveis residencials d'atenció a toxicòmans).

Els serveis socials són una classe d'intervenció social i psicosocial l'objecte principal dels quals és aconseguir els màxims nivells de qualitat de vida que es pugui per a les diverses menes d'usuaris.

Per a això, es destinen recursos de l'Estat amb l'objectiu d'ocupar-se de determinades situacions problemàtiques que es presenten en forma de demanda social. Això es fa involucrant diferents actors en el procés, els més importants del qual són l'Estat i les instàncies administratives, els professionals i els usuaris. Aquesta relació múltiple és vista de manera positiva per a satisfer les necessitats d'aquests usuaris, mitjançant la preparació tècnica dels professionals i la intervenció en el disseny de polítiques socials i l'assignació de recursos que fa l'Estat.

1.5. Un exemple d'execució d'un programa d'intervenció en un centre penitenciari

Amb l'objectiu de mostrar un exemple d'una experiència d'intervenció duta a terme des de la perspectiva dirigida, a continuació sintetitzarem els aspectes centrals del programa d'intervenció psicosocial en un centre penitenciari de Barcelona (Hernández, p. 1993).

Es tracta d'un programa d'intervenció psicosocial fet a la presó Model de Barcelona. L'objectiu general del programa s'emmarca en el context de la Llei orgànica general penitenciària, que explicita que una de les finalitats dels centres penitenciaris consisteix a reeducar, rehabilitar i reinserir socialment els reclusos. Els objectius específics del programa són els següents: desenvolupar i incrementar activitats al centre, incrementar la participació en el programa escolar del centre, crear i mantenir els hàbits d'autocura i higiene, disminuir el consum de drogues i disminuir la conflictitat individual o col·lectiva.

Aquests objectius s'orienten a proporcionar els recursos necessaris per a augmentar la qualitat de vida dels reclusos i per a afavorir l'objectiu rehabilitador dels centres. Aquesta intervenció en un col·lectiu marginal va més enllà de l'espai penitenciari i s'entén com a preparació per a continuar el procés rehabilitador fora del centre.

Posteriorment, s'estableixen un seguit de criteris per a seleccionar els reclusos que seran objectiu del programa, i també dels criteris d'exclusió del programa.

Finalment, s'estableixen les activitats que han de dur a terme els reclusos inscrits en el programa:

- Es fan cursos d'educació general bàsica i d'idiomes a tothom que ho sol·liciti.
 - Activitats esportives i recreatives. Tenen l'objectiu d'aconseguir que els interns facin alguna mena d'activitat física, per a establir conductes socials i per a promoure la participació.
 - Activitats culturals. Pintura, dibuix, modelatge i ceràmica. Concursos de composició de poesia, novel·la i còmic. Cicles de conferències. Videofòrum.
 - Activitats extraordinàries. Festivals musicals, conferències col·loqui, etc.

Posteriorment, el programa dedica un apartat a avaluar el programa mateix i conclou que es veu una tendència positiva en la conducta general i una disminució de determinades conductes agressives. Així mateix, es veu una millora del clima ambiental que facilita un sistema de conductes més proper a models prosocials.

Les intervencions dirigides es poden classificar segons àmbits d'aplicació (jovenut, dones, tercera edat o desocupació). Es prenen mesures pal·liatives dirigides a col·lectius de persones en contextos socials específics.

Activitat

Identifiqueu aspectes (pressuposicions, activitats proposades, conclusions) del programa d'intervenció social exposats anteriorment; penseu quins elements d'aquest programa es poden qüestionar, tant des de la perspectiva conflictivista com des de la perspectiva socioconstruccionista.

2. La transformació social com a mitjà d'intervenció

Els mètodes participatius corresponen a les anomenades *perspectives participatives* –com la psicologia comunitària o l'educació popular–, i són coherents amb una visió conflictivista de la societat, ja que consideren que la societat s'estructura a partir de relacions de dominació i d'explotació. Per a revertir aquestes relacions, els mètodes participatius defensen –com diu el seu nom– la participació de les persones afectades a cada moment de la investigació i intervenció. Per aquesta raó, s'ha de destacar que la separació entre la manera de definir un problema social i les maneres d'intervenir-hi es fa exclusivament amb finalitats didàctiques.

Aquesta actitud (la d'unió entre investigació i intervenció, amb el protagonisme dels afectats) és afectada pel concepte de *praxi*, és a dir, d'unió entre teoria i pràctica, en què la pràctica és determinada cíclicament (Fals Borda, 1981). Aquest concepte comporta haver de construir la teoria a partir de la pràctica reflexionada críticament; alhora, la pràctica es transforma en vista dels conceptes teòrics. Pensar la manera d'intervenir davant d'un problema social implica que aquest problema ja s'ha definit com a tal a partir de la relació entre agents interns i externs. Al seu torn, es fa necessari definir el problema, i és possible fer-ho, quan s'hi vol intervenir. Teoritzar respecte a la manera com es donen aquests dos processos només es pot fer a partir de la revisió crítica d'accions pràctiques entrelaçades amb principis teòrics i epistemològics.

Què podem fer davant d'un problema social? Quan els integrants de la comunitat o el col·lectiu l'han definit, a partir del diàleg amb els agents externs, comença un procés de presa de decisions respecte a quins problemes socials s'han d'atacar, en quin ordre, quan, i amb quins recursos i quines persones; és a dir, respecte al fet de concretar un pla d'accions col·lectives. Aquest procés l'esquematzarem aquí responent a les preguntes següents: per què s'intervé davant d'un problema social?, per què s'ha de fer?, com s'hi intervé?, qui ho fa, quan i on?

2.1. Per què s'intervé davant d'un problema social

Com que la separació entre el fet d'investigar què és un *problema social* i intervenir-hi es fa només didàcticament, la resposta a aquesta pregunta és breu i concisa.

Vegeu també

La informació d'aquest apartat es complementa i s'estudia a fons en el mòdul 2, "Psicologia comunitària i benestar social", i en el mòdul 5, "Models d'intervenció social des de la psicologia comunitària".

La intervenció participativa davant d'un problema social es fa mitjançant accions locals amb l'objectiu de transformar, tant com es pugui, l'estructura social, partint de la realitat que viuen les persones afectades.

La transformació social és, evidentment, una meta molt ambiciosa que, si és possible d'arribar-hi, només passarà a un termini molt llarg. Per tant, com pot ajudar a dur a terme aquesta transformació el fet d'intervenir davant d'un problema social? La solució de necessitats locals es pot veure, a curt termini, com un factor que contribueix a pal·liar les desigualtats en comptes de transformar l'estructura social. Tanmateix, la pedra angular de les perspectives participatives és la idea que l'èxit en accions petites enforteix les persones per a emprendre activitats cada vegada més grans i més contestatàries de l'ordre social.

L'acció, doncs, és fonamental per a la transformació. Tanmateix, per què l'han de portar a cap les persones afectades al costat dels investigadors externs, en comptes de planificar-la i executar-la els experts? D'acord amb les perspectives participatives, si es fa així les solucions dels problemes són molt més ètiques, a més de políticament fortes i eficaces: s'adeqüen molt més bé a les particularitats viscudes en cada context, es mantenen més temps perquè les persones valoren i cuiden el producte del seu esforç, aporten més aprenentatge a tothom que s'hi ha implicat i permeten multiplicar el nombre de persones que lluiten per revertir les condicions d'opressió, pel fet de compartir eines i coneixements en casos específics.

L'acció transformadora

D'acord amb la psicologia comunitària (Sawaia, 1999), l'acció transformadora és afectada necessàriament per processos de mobilització de la consciència o conscienciació, i per l'afectivitat que *anticipa* (selecciona, impulsa), *acompanya* l'acció i la conscienciació i *se'n deriva* (León i Montenegro, 1998).

2.1.1. El motiu de la intervenció

Partint de la posició conflictivista que hem discutit en l'apartat "Coneixements psicosocials: perspectives i fonaments dels problemes", del mòdul 1, que proposa el conflicte com un eix constitutiu de la societat perquè respon a la seva desigualtat estructural, la raó de la intervenció participativa és la següent:

Una societat de dominació i d'explotació es caracteritza per disputes de poder, per recursos que controla poca gent i interessen molta gent. Els qui exerceixen el poder no pretenen perdre aquesta condició. Són els oprimits, per tant, els que necessiten pressionar contra l'estructura social opressora. Si no reclamen, ningú no ho farà.

Dins d'aquesta lluita, els investigadors interns i externs se situen en una posició de compromís mutu, entès com a procés mitjançant el qual s'abandona l'actitud d'espectador i s'actua al servei d'una causa amb la qual s'està implicat afectivament (Fals Borda, 1981).

2.2. Com s'intervé davant d'un problema social

La diversitat d'agrupacions humanes, relacions socials i característiques de cada lloc fa que sigui impossible preparar una espècie de receptari que expliqui, pas a pas, com s'ha de fer front a un problema social. No solament és impossible, sinó inútil. El fet de plantejar-se la necessitat de receptaris respon a la lògica de veure el món social com si fos un caos que s'ha d'ordenar de maneres clares, precises i repetibles, segons com homogeneïtzadores del món. Un punt de vista com aquest és més coherent amb les perspectives funcionalistes. Les participatives, en canvi, no volen ordenar l'estructura, sinó transformar-la; no volen repetir un model i aplicar-lo *a priori* a tots els llocs, ja que això equival a tenir una concepció de categories com ara *pobres, immigrants, dones, homosexuals, no-blancs, delinqüents* o *consumidors de substàncies il·legals* com a categories homogènies i problemàtiques que caldria "normalitzar" d'acord amb el que els experts consideren apropiat. Al contrari, el que es proposen les perspectives participatives és treballar per la dignitat partint de la diversitat.

Això no vol dir que no hi hagi cap sistematització respecte a la manera d'intervenir en un problema social des d'aquestes perspectives. La reflexió teòrica sobre diferents experiències pràctiques ha produït un coneixement fecund sobre què s'ha de fer davant d'un problema social. Aquesta reflexió va ser resumida per Montero (1991) en diferents fases de treball, que no segueixen un ordre lineal, que es poden sobreposar les unes a les altres o no aparèixer totes, que varien d'un cas a l'altre, però que poden constituir una guia d'acció política i ètica per a treballar amb col·lectius o comunitats. Aquestes fases s'anomenen *familiarització, detecció de necessitats, sensibilització, priorització, realitzacions i devolució sistemàtica de la informació*; exclusivament amb finalitats didàctiques, les definirem i caracteritzarem en aquest ordre.

2.2.1. Familiarització

Amb el nom de *familiarització* es designa un procés d'importància sense parió, ja que del bon desenvolupament d'aquesta fase depèn l'èxit de les accions comunitàries.

La familiarització és el procés de coneixement, reconeixement i valoració mútua que duen a terme els agents interns i externs. Es dona amb procediments com ara visites, assistència a esdeveniments, investigació documental, accés a material audiovisual o contacte amb informants clau. En aquesta fase, es configura un equip de persones que treballaran en la solució d'un problema social determinat.

El fet de pensar que l'important és solament que els agents externs coneguin les persones afectades és una manera colonitzadora de treballar. Totes les persones involucrades en el treball es coneixen i, necessàriament, estableixen relacions

de confiança mútua, sense les quals el treball no es pot fer. Una proposta com aquesta pot semblar òbvia, però no ho és, sobretot perquè és normal que els qui intervenen i no viuen a la comunitat pertanyin a mons ben diferents –i desiguals– dels qui sí que hi viuen. Poden ser diferències de classe social, de religió, d'idioma, de cultura, de costums urbans o rurals, en fi, maneres de veure el món que, en diferents moments, poden entrar en conflicte i s'han de negociar. Les diferències i desigualtats poden semblar, a vegades, barreres insalvables, però el respecte i coneixement mutu ajuden força a superar aquestes barreres, sempre que estiguem disposats a escoltar els altres i aprendre'n. Hi ha maneres dominants de veure el món que travessen els éssers humans, que es naturalitzen com a bones per definició –o les úniques maneres possibles de veure les coses– i que, sense que es percebi, es volen imposar als altres. S'hi ha de lluitar en contra. Com defensa Peter Spink (1999):

"Lo más importante que los profesionales podemos hacer, si queremos ayudar a transformar el mundo, no es darle voz a los que no tienen voz, sino darle oídos a los que no escuchan."

Spink (1999, p. 2)

Aprendre a escoltar l'altre

Aprendre a escoltar l'altre implica temps per a conèixer-se, explicitació dels valors i costums propis, respecte als dels altres i espontaneïtat en les relacions (Fals Borda, 1959).

Com discutirem en les pàgines següents, és fonamental aprendre i respectar el ritme de treball, descans i diversió dels investigadors interns i també dels externs.

Es pot dir que aquesta fase no s'acaba mai. Sempre ens estem familiaritzant. Segons com, és com ser de visita en una regió o un país diferent del nostre: mirem de conèixer els costums, d'aprendre com a mínim les paraules bàsiques de l'idioma i de no desentonar amb les pràctiques que tenen. Això implica menjar i beure el que t'ofereixen, observar les regles quotidianes, fer-se cada vegada més "invisible", en el sentit de ser espontanis i no tenir la necessitat de "ser correctes", és a dir, de no tractar les altres persones de manera formal o d'explicitar-hi conflictes, com, per exemple, no recelar del fet que "l'agent extern sigui present".

2.2.2. Detecció de necessitats

Una altra fase de gran importància i que, segons el cas, es pot donar abans de la familiarització o durant la familiarització és la **detecció de necessitats**:

En la detecció de necessitats, les persones de la comunitat, al costat dels agents externs, miren de trobar informació sobre quins problemes tenen els habitants i quines són les accions que es poden dur a terme per a resoldre'ls. Això es fa amb entrevistes, enquestes, grups de discussió, pel·lícules, vídeos o qualsevol altra manera decidida en el grup de treball.

Depenent del cas, si a la comunitat ja hi havia un equip format per a treballar, de manera explícita, un problema social que havien definit els implicats, es pot dirigir la detecció de necessitats a aquest problema en particular.

Exemple d'un barri de Caracas

En un barri de pobresa extrema de Caracas, a Veneçuela, es va formar un grup d'habitants i investigadores externes que van decidir treballar amb infants i joves. A fi d'acostar-los a la biblioteca del barri, van fer una jornada cultural i esportiva a la qual va anar molta gent. Uns quants infants participants miraven fascinats les il·lustracions dels llibres, però no sabien llegir: al barri, no hi havia prou escoles per a tothom. Davant d'aquesta situació, es va decidir fer una detecció intencional de necessitats mitjançant una enquesta que proporcionés un diagnòstic de la situació escolar al barri. Es va trobar que, en el sector més pobre, el 48% dels infants no estudiaven.

Amb aquests resultats, es van planificar i dur a terme accions per a posar en pràctica un programa educatiu per a infants sense escola, en el qual gent del barri els havien de fer classes d'educació no formal i donar-los menjar, ja que sense menjar, i tenint en compte la gana que hi havia, l'aprenentatge no es podria fer. El programa, efectivament, es va concretar i ja fa nou anys que funciona i que funciona bé, malgrat totes les dificultats que ha tingut.

Montero (1991) introdueix l'expressió **necessitat sentida** per referir-se a les situacions que s'han definit com a carències i la solució de les quals és important. Això va ser el que va fer el grup organitzat de l'exemple anterior: va definir com una necessitat sentida el fet que tants infants no estudiessin ni tinguessin accés a gairebé cap lloc formatiu o recreatiu. Tal com passava en aquest barri, abans que es donés aquesta definició, es pot percebre una necessitat sense sentir-la com a necessitat. D'acord amb les perspectives participatives, això passa a causa dels processos de naturalització de les situacions quotidianes, quan es discuteix per què es defineix un problema social. Les persones es poden acostumar a conèixer amb la falta de recursos, amb l'absència o la mala qualitat de serveis públics com l'educació, la salut i la seguretat, o la falta o carència de serveis bàsics (aigua, llum, clavegueram, transport, etc.), si tenen la necessitat de fer-ho. Quan es viu en condicions extremament adverses, com la vida a les barraques del Brasil o en un lloc en guerra, la gent naturalitza la seva situació per sobreviure.

Les necessitats sentides pel grup organitzat no coincideixen necessàriament amb les d'altres habitants del lloc. Tanmateix, les accions del grup entorn de determinats objectius poden sensibilitzar més persones respecte a situacions específiques que es poden sentir com a necessitats, com veurem a continuació.

2.2.3. Sensibilització

Una altra fase definida per Montero (1991) és la sensibilització. En aquesta fase, els integrants de l'equip de treball miren de sensibilitzar altres membres de la comunitat per participar en el procés comunitari emprès; és a dir, tracten d'obrir espais en què es reconeixin determinades situacions com a injustament penoses en comptes de fer-ho com a naturalment penoses i, a més, com a possibles de transformació amb accions concretes. Això es fa durant tot el procés d'intervenció.

Vegeu també

Vegeu l'apartat 2, "La perspectiva conflictivista: l'estructura social genera els problemes socials", del mòdul 1, "Coneixements psicosocials: perspectives i fonaments dels problemes socials".

S'entén per *sensibilització* el procés de reflexió-acció-afectivitat (León i Montenegro, 1998) que succeeix quan es problematitzen situacions que abans es veien com a naturals.

Es pot dir que la sensibilització és una manera de traduir el concepte de *conscienciació* en afecte i acció col·lectiva. Mitjançant diferents situacions, els membres de l'equip i altres persones que no hi pertanyen qüestionen la naturalitat de determinats esdeveniments, relacions o objectes. Això pot comportar una mobilització afectiva dirigida a canviar-los i uns compromisos per a portar a cap accions per a aconseguir-ho. Una d'aquestes accions és, justament, sensibilitzar més persones d'una situació; també es poden sensibilitzar més d'una situació concreta per a comprometre-s'hi més a fons, o fins i tot es poden sensibilitzar de temes més relacionats amb el benestar col·lectiu i el qüestionament de l'ordre social.

En l'exemple del programa per a infants sense escola, el moment en què les persones del grup organitzat van entendre que els infants s'interessaven en els llibres però que no hi podien accedir –per la falta d'escoles, principalment– va ser un factor sensibilitzador que va fer que s'estudiés la situació i es declarés com a problema social o, més ben dit, com a necessitat sentida. En el procés, també hi va haver esdeveniments i accions que tenien l'objectiu explícit de sensibilitzar més persones d'aquesta situació (festes per a recaptar fons, fires artesanals, visites a famílies i cursos de capacitatció per a treballar amb infants, entre d'altres). Amb aquests esdeveniments i aquestes activitats s'esperava que les persones contribuïrien al programa educatiu, oferint-se a treballar de docents, aportant recursos materials o financers o, fins i tot, agafant confiança per portar-hi els seus fills a estudiar.

Montero (1991) indica un moment de sensibilització amb un exemple molt gràfic:

Exemple de sensibilització

A partir d'un procés de detecció de necessitats en un barri de pobresa extrema de Caracas, a Veneçuela, es va fer una enquesta sobre els problemes principals del barri i, posteriorment, els resultats es van tabular i analitzar en grups de discussió. Quan això va passar, va sorgir la necessitat, entre d'altres, de mirar de trobar una solució per a eliminar les aigües negres que hi havia al barri a causa de l'absència o la precarietat del sistema de clavegueres.

Una noia del grup organitzat, en llegir que aquest problema s'havia esmentat en les enquestes, va explicar que davant de casa seva hi havia un rierol d'aigües negres, i que havia de fer un salt cada vegada que volia entrar a casa. Saltava fins i tot en època de sequera, quan el rierol no hi era perquè s'assecava. Va dir que no hi havia pensat mai, en això, i a partir d'aquest moment de sensibilització va veure l'assumpte de les aigües negres com una necessitat sentida.

2.2.4. Priorització

La prioritització, una altra de les fases del treball, es refereix a les reunions del grup o col·lectiu, després de sistematitzar i d'analitzar les dades corresponents a la detecció de necessitats, per a decidir plegats quin dels problemes que s'han trobat es pot atacar, i és preferible de fer-ho, seguint criteris d'importància i de viabilitat.

En la prioritització, d'acord amb la rellevància que atorguen les persones de la comunitat a cada problema (criteri d'importància) i a la factibilitat de solucionar-lo (criteri de viabilitat), es defineix a quina necessitat s'ha de dirigir l'esforç de primer.

Continuació de l'exemple

Després de la detecció de necessitats que va fer la noia de l'exemple anterior, amb relació al rierol d'aigües negres que havia de saltar cada dia, el grup de veïns es va reunir per a prioritzar els problemes que s'havien trobat. Els principals eren, segons la importància, el tràfic de drogues a la regió, la delinqüència, la falta constant d'aigua i el mal funcionament de l'escola. Avaluant cada necessitat d'acord amb la viabilitat de solució que tenia, es va decidir començar les accions a l'escola: les altres tres opcions implicaven risc de vida per a qui hi intervingués o problemes estructurals de la ciutat, que demanarien un procés tan llarg i probablement inútil amb els organismes públics que frustrarien la participació en comptes de potenciar-la. La recuperació de l'escola pública del barri, en canvi, va ser un procés que, encara que llarg i difícil, va ser ple de petits èxits que van donar energia a les persones per a continuar actuant per aquesta causa.

2.2.5. Realitzacions

Quan es prioritza el que es vol fer, es dissenyen i s'executen les accions que compleixen aquests objectius, és a dir, es passa a la fase de **realitzacions**.

Les realitzacions són accions que miren de donar resposta a les necessitats sentides, tenint en compte els recursos interns i externs de què es disposa i les maneres, els moments i les persones més bons per a mobilitzar aquests recursos. L'èxit de petites accions concretes serveix d'estímul per a emprendre activitats més importants o més difícils.

Per a ajudar a aconseguir l'èxit de les realitzacions i l'enfortiment que permeti continuar lluitant, Fals Borda (1959) proposava el principi dels estímuls, que es refereix a la importància d'atorgar reconeixement social i petites recompenses materials en cada èxit. Els estímuls poden ser d'indole diversa. Per exemple, si hi ha altres col·lectius que s'incorporen a les realitzacions, aquest fet, per si mateix, es pot entendre com un estímul a l'acció; alhora, és important que el reconeixement social o les petites recompenses –definides segons el moment i el context– siguin extensives a aquests col·lectius també.

En parlar de realitzacions, és fonamental considerar allò que León, Montenegro, Ramdjan i Villarte (1997) anomenen *fragilitat de la realitat viscuda*, que dificulta i de vegades impossibilita l'èxit de les metes proposades a causa de l'absència de recursos econòmics per a dur a terme les accions, les dificultats de transport o la imminència de la violència (que en els casos més greus pot tenir, com a conseqüència, l'hospitalització o la mort d'un participant o d'algú proper). Per exemple, en el cas del programa educatiu per a infants sense escola, hi va haver una vegada en què algú de l'equip no va complir el compromís que havia adquirit per a un dia específic perquè una rata va mossegar la seva filla i es va haver de fer càrrec de l'emergència.

En diferents moments, també va passar que no es van poder fer trucades importants o anar a cites amb institucions per la falta de diners a l'hora de fer servir el telèfon públic o d'agafar el transport per a sortir del barri.

2.2.6. Devolució sistemàtica de la informació

La **devolució sistemàtica de la informació** fa referència a la sistematització d'allò que han viscut les dues classes d'investigadors que hi ha en el procés (interns i externs), de manera que els dos grups intercanvien els coneixements que tenen. Les perspectives participatives diuen que els agents externs tenen un coneixement acadèmic i els interns, un de popular, i que s'han de compartir les dues classes de coneixement per a afavorir l'aprenentatge mutu de les dues menes de participants del grup organitzat.

La devolució sistemàtica de la informació ha de ser dels agents externs als interns, i viceversa.

Com que la idea de devolució sistemàtica de la informació va sorgir des de la perspectiva de l'agent extern, al començament havia estat pensada per a consolidar el principi de compromís acadèmic amb la comunitat per part dels investigadors de fora de la comunitat, sistematitzant el coneixement produït en termes que fossin entesos –i acceptats o refutats– pels seus membres. Tanmateix, recentment, Goncalves (1997) va criticar la unilateralitat de les propostes psicosocials comunitàries i va proposar el concepte de **lliurament sistemàtic del coneixement popular** per referir-se a la necessitat que els agents interns sistematitzessin també el producte del seu coneixement i el compartissin amb els interventors externs.

Finalment, encara que no menys important, es pot destacar el següent:

Qualsevol investigació-intervenció comunitària es planteja, com a objectiu, l'autonomia del grup organitzat respecte als agents externs.

Aquesta autonomia, doncs, es pot veure com una darrera etapa del procés, i es caracteritza per la separació de l'agent extern del procés comunitari, de manera que el procés continua a partir del grup comunitari i prou.

Montero i l'"autogestió"

Montero (1984, 1991), que agafa la idea del principi d'autonomia proposat per Fals Borda (1959), anomena aquest procés *autogestió*; aparentment, a partir d'aquí l'ús d'aquest mot s'estén a diferents autors de la psicologia comunitària a països llatinoamericans de parla espanyola com Puerto Rico, Mèxic o Colòmbia. Tanmateix, hi ha altres perspectives participatives, programes socials i propostes d'intervenció que han fet les ciències socials i humanes que fan servir la paraula en el mateix sentit d'objectiu final de l'acció comunitària. No obstant això, no aprofundeixen gaire en les implicacions del concepte, la qual cosa comporta complicacions a causa del caràcter polisèmic que té, és a dir, de diversos sentits que poden ser contradictoris entre ells. En qualsevol cas, amb independència dels conflictes i les imprecisions que poden sorgir a partir de l'ús d'aquest nom, **el que es pretén és que el col·lectiu en qüestió continuï el seu procés de presa i d'execució de decisions comunitàries autònomament de l'agent extern i d'altres actors governamentals o no governamentals de caràcter paternalista** (León Cedeño, 1999).

2.3. Qui intervé davant d'un problema social

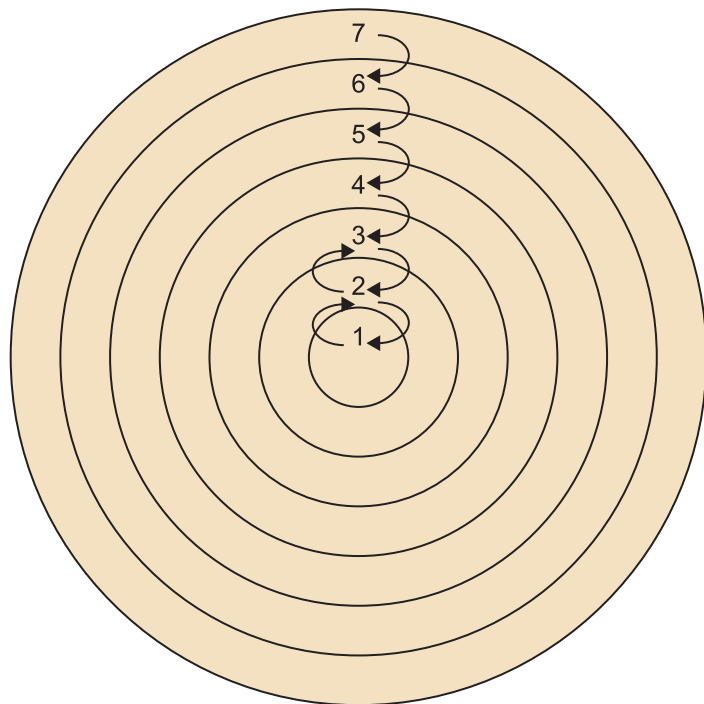
El protagonisme l'han de tenir els habitants de la comunitat o els membres del col·lectiu, ja que els agents de canvi social són ells. D'això, se'n deriven dues preguntes: la primera, quins habitants han de ser els protagonistes?, i la segona, on queda l'agent extern, si l'intern n'és el protagonista però han de treballar plegats?

Per a respondre a la primera pregunta, és útil esmentar el model de Montero (1996) sobre nivells de participació. Per a l'autora, la participació comunitària no passa de manera monolítica, "o tot o res". Es dona amb molts matisos i varia amb el pas del temps. Per aquesta raó, proposa que hi hagi nivells de participació i compromís, representats amb un diagrama de cercles concèntrics en què, de dins a fora, es presentin aquests diferents graus segons la intensitat que tenen: el primer cercle, o cercle central, representa la participació i el compromís màxims; el darrer cercle, el més extern, simbolitza el compromís i la participació mínims:

Vegeu també

Concretament, sobre com s'hi pot participar vegeu l'apartat 2, "Investigació acció participativa", del mòdul 5, "Models d'intervenció social des de la psicologia comunitària".

Figura 1. Nivells i dinàmica de participació i compromís en el treball comunitari

1. Nucli de màxima participació i compromís.
2. Participació freqüent, compromís alt.
3. Participació puntual, compromís mitjà: accions específiques.
4. Participació puntual, compromís baix: accions específiques i esporàdiques.
5. Participació esporàdica i incipient, compromís baix (donacions, aportacions, materials).
6. Participació tangencial, merament aprovatòria. Compromís indefinit.
7. Curiositat no obstaculitzadora. Sense compromís.

→ Direcció del moviment entre nivells

Font: Montero (1996)

El diagrama indica com es parteix d'un grup relativament petit de líders, que treballen més, s'exposen més i motiven la resta a participar i comprometre's. Després hi ha diferents graus d'implicació, fins a arribar als simpatitzants i observadors curiosos, no obstaculitzadors ni negatius.

"Todos los niveles son necesarios. La gama completa de posibilidades de participación y compromiso está presente en casi todo trabajo comunitario y lo fundamental es tratar de que los tres círculos centrales sean los más nutridos, así como lograr fluidez entre todos los círculos. Esto significa que si bien es necesario que en el primer círculo haya un grupo de personas sólido y bien constituido, no debe pretenderse ni es deseable que sean siempre las mismas, pues el liderazgo comunitario exige tales niveles de participación y compromiso que puede ser muy fatigante y exigente, por lo cual pocas personas desean asumirlo, amén de desgastar a quienes permanecen en él mucho tiempo y generar otros efectos negativos."

Montero (1996, p. 15)

La segona pregunta (quin és el paper de l'agent extern, si l'intern ha de ser protagonista però alhora han de treballar plegats?) es pot respondre argumentant que l'agent extern ha de ser un catalitzador social. Aquest terme el va encunyar Fals Borda (1959) per referir-se a l'investigador com un mer accelerador dels processos socials de conscienciació, de desideologització i d'acció transforma-

dora. El catalitzador social posa el seu coneixement acadèmic al servei de la causa col·lectiva, i té l'objectiu professional de fer-se prescindible en aquell context i deixar el col·lectiu treballant autònomament.

Aquest procés es diu *desprofessionalització* (Talento i Ribes Iñesta, 1979).

Els processos de participació i les relacions de poder

Malgrat aquest posicionament i la proposta que la relació entre agents interns i externs ha de ser horitzontal, de manera que es trenca la dependència intel·lectual que tradicionalment es generava (Gabarrón i Hernández, 1994), els processos pràctics d'intervenció des de les perspectives participatives mostren una relació complexa de simetries i asimetries, en la qual es poden donar relacions explícites o encobertes de poder: se suposa que els agents externs potencien l'autonomia, però poden generar dependència, i se suposa que les persones de la comunitat volen aquesta independència, però a la pràctica hi pot haver conflictes seriosos pel fet de no saber treballar sense un cap que pren les decisions i diu què s'ha de fer.

Aquesta complexitat de la simetria/asimetria té a veure amb una paradoxa de la intervenció provinent de les perspectives participatives: les propostes d'aquestes disciplines de coneixement es van pensar des de la perspectiva de l'agent extern, però postulen el protagonisme de l'intern. Encara que aquesta situació ha canviat amb el pas dels anys, hi ha diferents textos de la psicologia comunitària i altres ciències socials compromeses, particularment al començament, que discuteixen el compromís ètic i polític del professional, sobre allò que ha de fer o no ha de fer, sobre la seva actitud; és a dir, el fan protagonista de les propostes, però alhora diuen que el protagonista és l'agent intern, al qual no es va consultar sobre això. D'aquesta manera, pot passar que hi hagi diferents agents interns que no estan d'acord amb aquestes regles del joc i, en conseqüència, no les acceptin, la qual cosa els agents externs poden interpretar com una falta frustrant de consciència, de compromís o de participació.

2.4. Triar el moment d'intervenir davant d'un problema social

En un procés d'investigació-intervenció participativa, s'ha de suposar que hi haurà diferents concepcions de temps per part de les persones que hi estan implicades. Per tant, encara que aquesta qüestió no és gaire esmentada en la literatura participativa, s'han d'estudiar a fons de manera imminent les concepcions de cada cas. Les persones que han d'actuar per sobreviure, dia rere dia, en condicions de gran precarietat, viuen centrades en el present i gairebé no tenen una visió de futur, no per falta de capacitat, sinó per la impossibilitat (o inutilitat) de preveure o d'assegurar el futur quan ni tan sols no saben com s'ho faran per menjar ells i la seva família avui mateix. Això implica que, per exemple, la gent no s'hagi proposat objectius de vida per a dur a terme durant un semestre o un any o, encara més ben dit, que l'objectiu de vida és justament sobreviure.

La deserció escolar

La deserció escolar d'infants i adolescents, i el fet que alguns pares no hi donin gaire importància, poden tenir una relació estreta amb el fet de viure centrats en el present. La lògica és si fa no fa la següent: "Si el meu fill no vol estudiar, és més útil que treballi." Això implica un xoc de lògiques entre persones de la comunitat i agents externs, un xoc al qual s'ha de parar esment ja que, encara que la vida quotidiana a l'escola pot generar un gran rebuig en l'alumnat (a causa de l'ensenyament de mala qualitat, la violència dins i fora de l'aula i la repetició de continguts que sembla que no serveixen de gaire ni tenen relació amb les coses de cada dia), el fet d'acabar els estudis obre més oportunitats de treball, per poques que siguin (considerant la situació crítica de desocupació estructural).

Més enllà del valor utilitari de l'escola, les pràctiques escolars ensenyen a pensar a llarg termini, i a articular el futur llunyà amb el termini curt i mitjà: un infant aprèn que ha de passar un any estudiant en un determinat nivell, que per a passar de grau ha d'anar a l'escola constantment i ha de fer activitats diàries, setmanals i mensuals, i que han de passar uns anys fins que no acabarà l'educació bàsica i uns anys fins que no acabarà la secundària, per exemple.

El xoc entre diferents concepcions de temps, que poden ocórrer principalment, però no solament, entre investigadors interns i externs, comporta implicacions institucionals: fer un pressupost de funcionament per a un any pot ser impossible, o extremament difícil, si les persones que hi estan involucrades pensen la seva economia domèstica per a un dia o per a una setmana. S'ha de negociar, doncs, respectant les concepcions de temps locals i, sempre que els implicats hi tinguin interès, desenvolupar gradualment agendes setmanals, quinzenals, etc. Per tant, s'ha de considerar que la disposició emocional de les persones de pensar en el futur –i planificar-lo quan es considera pertinent– augmenta quan troben que tenen xarxes de suport (Herrero, 2002) i que aconsegueixen portar a cap accions transformadores de l'entorn i potenciadores de canvis en les seves vides (Musitu, 2002), per petites que siguin aquestes accions.

El treball amb un col·lectiu o una comunitat implica haver d'avaluar quin és el moment més apropiat per a prendre decisions i executar diferents accions. Això s'ha de fer considerant les diverses concepcions de temps que hi ha involucrades i el paper mobilitzador que té l'afectivitat per a fer certes activitats en determinats moments.

León i Montenegro (1998)

Depenent de l'estat d'ànim dels participants i dels esdeveniments locals o mundials que passen a cada moment, el fet de decidir una cosa o actuar en conseqüència es pot veure com a possible o impossible. És important, doncs, potenciar la disposició de treballar pensant que sí que és possible, aviat, obtenir el fruit de l'esforç col·lectiu.

2.5. Àmbits d'intervenció davant d'un problema social

En principi, s'intervé a la mateixa comunitat o seu del col·lectiu, on se suposa que hi ha una situació que ja s'ha considerat problemàtica, o una necessitat sentida. Les persones afectades, al costat dels agents externs, s'organitzen per a fer-hi front, i executen principalment accions en l'àmbit local. Tanmateix:

Pot passar que, per a atacar un problema social, no n'hi hagi prou de treballar exclusivament al lloc on se suposa que hi ha aquest problema social, o aquesta necessitat sentida.

Pot ser que facin falta diferents estratègies per a donar visibilitat al problema, fer-lo aparèixer com a fet polític i pressionar per a solucionar-lo. Aquestes estratègies són, per exemple, les visites i reclamacions als organismes públics i la sensibilització d'altres espais socials com l'acadèmia o l'opinió pública (mitjançant els mitjans de comunicació i altres col·lectius o associacions).

3. Construcció i desconstrucció en la pràctica social

Fins ara, hem revisat tant la manera com el funcionalisme proposa pal·liar els problemes socials com la proposta de les perspectives participatives en el sentit de fomentar la transformació social mitjançant el diàleg i la participació.

Hem revisat algunes investigacions centrades en la desconstrucció i la genealogia de determinats "problemes socials", que posen de manifest la condició contingent i no necessària de la identificació de determinats fenòmens com a problemes socials.

La funció que el socioconstruccionisme atorga al llenguatge, com a sistema que permet donar compte de nosaltres i del món o explicar-nos-els, ha situat el llenguatge i la producció de significats en el camp de batalla en què es dirigeixen els conflictes i els canvis i transformacions socials.

En el mòdul 1, "Coneixements psicosocials: perspectives i fonaments dels problemes socials", hem vist que la desconstrucció permet posar de manifest els mecanismes pels quals el llenguatge i els significats constitueixen el món que ens és donat. Per tant, per a aquesta perspectiva, la lluita per produir determinades comprensions i no d'altres, sobre l'àmbit dels problemes socials, és per si mateixa una forma d'acció i de transformació social.

Per tant, podem entreveure que la resposta del socioconstruccionisme a la pregunta "com s'ha d'actuar davant d'un problema social?" no consistirà a desenvolupar tècniques i procediments d'intervenció social. Al contrari, el qüestionament tant dels processos mitjançant els quals es designa què és un *problema social* com de les pràctiques i accions pal·liatives consegüents té, per si mateix, un potencial transformador destacat, ja que ofereix formes noves d'intel·ligibilitat del món.

La desconstrucció dels significats compartits socialment sobre què és un *problema social* és una manera d'intervenir per si mateixa. No pel grau d'adequació o de correspondència que tingui amb una realitat externa, sinó pels efectes polítics que pot tenir, tant a l'hora de mostrar que el llenguatge crea realitats com de possibilitar la construcció d'alternatives a les explicacions dominants socialment.

Vegeu també

Vegeu l'apartat 3, dedicat al socioconstruccionisme, del mòdul 2, "Coneixements psicosocials: perspectives i fonaments dels problemes socials".

3.1. La lluita pels significats i la desconstrucció

Com que la perspectiva socioconstruccionista dóna un paper primordial al llenguatge en la construcció de la nostra realitat social, l'àmbit de la **producció** i **fixació** de sentits del món esdevé central. El coneixement científic, entès com una pràctica social legitimada a la producció de sentits del món, és vist com un centre de producció d'explicacions que tenen efectes de veritat. És a dir, que possibilita que les coses apareguin com a donades o autoevidents.

El concepte de *desconstrucció* és enormement útil per a explicar aquesta relació entre els significats i la producció de veritats. El filòsof francès Derrida (1989) va encunyar aquest concepte i, posteriorment, ha tingut una influència forta en la perspectiva socioconstruccionista.

Segons aquest autor, qualsevol significat és produït mitjançant l'omissió d'altres significats possibles. Quan fixem un significat, no fem res més que ometre allò que nega el concepte usat o diferir-ne. Definir, per exemple, què és la *societat* comporta, alhora, negar tot allò que no és segons l'hem definida. Si, per exemple, entenem que la societat és un sistema ordenat racionalment des de les institucions estatals, neguem que sigui un sistema autoorganitzatiu, gestionat amb assemblees i absència de relacions jeràrquiques. Segons aquest autor, allò que és negat o de què diferim quan es fixa un sentit, queda oblidat; el seu objectiu és mostrar les múltiples absències que hi ha en els significats que estan establerts socialment. Així, desconstruir els significats consisteix a mostrar fins a quin punt allò que ens apareix com a evident ha estat construït mitjançant la negació o l'omissió de determinats elements que han quedat ocults amb relació als que ocupen una posició de privilegi.

El socioconstruccionisme, d'acord amb aquesta concepció sobre la capacitat perforadora del llenguatge, s'ha erigit en un dispositiu desconstruccionista i ha desenvolupat investigacions encaminades a desestabilitzar els significats dominants socialment, i ha mostrat així els discursos i les pràctiques socials que han permès establir o sedimentar uns sentits i no d'altres. Alguns exemples dels àmbits a què s'han orientat aquests treballs són la construcció social del sexe, de l'heterosexualitat i l'homosexualitat, de la síndrome premenstrual, de l'adolescència o de la depressió.

3.2. Pràctica, teoria i realitat dels problemes socials

El terreny de coneixement dels problemes socials, com hem vist en els mòduls anteriors, vincula específicament tres conceptes propis de les ciències socials: *pràctica*, *teoria* i *realitat*. Segons les perspectives tradicionals d'investigació en problemes socials, la relació entre aquests conceptes s'estableix de manera seqüencial. Es parteix de determinats constructes i determinades teories per a conèixer la realitat. Les teories que han aconseguit demostrar la veracitat o el

Vegeu també

Al final d'aquest apartat s'exemplifica la noció de reconstrucció mitjançant el concepte *delinqüència*. Com veurem, el significat de *delinqüència* oculta o nega altres significats possibles sobre la relació entre la delinqüència i la no-delinqüència.

grau d'adequació que tenen amb la realitat externa són acceptades i, posteriorment, utilitzades per a instrumentalitzar les accions o pràctiques necessàries per a incidir en la realitat.

Segons Ibáñez (1988), la relació entre aquests tres conceptes en el terreny de coneixement dels problemes socials s'ha de problematitzar. Segons la seva opinió, la relació entre aquests conceptes se sosté gràcies a l'assumpció de tres comprensions acceptades comunament i vinculades a l'epistemologia positivista: una concepció representacionista del coneixement (a la qual ja ens hem referit anteriorment), una concepció aplicacionista del saber científic (que es refereix a la idea que el coneixement produït té una aplicació en la realitat) i una concepció externalista de la pràctica (que considera que s'ha de mantenir una distància entre la ciència i la realitat sobre la qual opera per a assegurar l'exactitud del diagnòstic i l'eficàcia de la intervenció, és a dir, per a assegurar un coneixement objectiu).

En canvi, l'autor proposa tres alternatives en la comprensió de la relació entre teoria, realitat i pràctica:

- **Considerar la funció generativa de les teories.** És a dir, la condició de les teories científiques d'exercir una modificació directa en les maneres en què entenem el món i, al seu torn, la capacitat de produir, intrínsecament, efectes d'ordre sociopolític. Les comprensions i explicacions que produeix el saber científic, les determinen les convencions lingüístiques del context sociohistòric en què s'expressen.

El saber científic és un "executor lingüístic" que modifica la realitat social.

- **L'autonomia de la pràctica.** És a dir, la consideració que les pràctiques d'intervenció social no són una aplicació de la teoria. El saber pràctic es desenvolupa en la pràctica mateixa i les regles que s'elaboren en les pràctiques no fan que preexisteixin.
- **El caràcter endogen de la pràctica.** La intervenció ni es pot ni s'ha de situar en una posició d'exterioritat respecte a la realitat en què opera. No ho ha de fer, ja que això comporta haver de formular un "diagnòstic" i una "teràpia" des dels interessos d'una entitat exterior a la població estudiada (com les institucions de l'Estat). I no ho pot fer, ja que les pràctiques d'intervenció afecten o toquen l'agent interventor, el modifiquen i n'alteren les comprensions.

Tant les produccions de saber pràctic com les de saber teòric construeixen la realitat i proporcionen una intel·ligibilitat o comprensió del món, és a dir, són generatives, orienten la societat a determinades direccions i permeten segons quines pràctiques i discursos socials i no d'altres.

En una línia semblant, Howe (1994) suggereix que el socioconstruccionisme pot incidir en la pràctica d'intervenció sobre els problemes socials en quatre aspectes: pluralisme, participació, poder i actuació.

1) El **pluralisme** implica haver d'acceptar la multiplicitat i varietat de les possibles maneres de comprendre el món i reconeix que no es poden aconseguir resolucions nítides o clares quan hi ha interessos en conflicte. Per tant, el pluralisme nega als col·lectius d'experts el monopoli de la veritat i el dret a determinar què és rellevant i què no ho és.

2) La **participació** apel·la a la necessitat d'assumir que, en l'àmbit dels problemes socials, és imprescindible disposar de totes les persones que hi ha involucrades en aquests problemes a l'hora de decidir quines accions s'han de dur a terme.

3) El **poder** és un aspecte crucial del socioconstruccionisme. Es considera rellevant ocupar-se de les maneres en què s'exerceix i qui l'exerceix. En les pràctiques d'intervenció, aquest aspecte remet no solament a l'autoritat formal, sinó especialment a les maneres com es vinculen poder i saber.

4) L'**actuació** o *performance* és un aspecte que també està relacionat amb la noció de *poder*, però remet a les maneres en què s'exerceix o s'hi actua mitjançant els significats provinents de les institucions, que inclou el saber expert dels professionals en intervenció i el saber teòric dels acadèmics.

3.3. Socioconstruccionisme i transformació social

Tenint en compte els principis fonamentals del socioconstruccionisme que hem desenvolupat fins ara, aquesta perspectiva considera que els treballs i les investigacions impliquen, intrínsecament, efectes de transformació social. De fet, aquesta suposició ha anat travessant el que hem exposat fins ara respecte al socioconstruccionisme. A continuació, revisarem els motius que fan que el socioconstruccionisme sostingui i mostri la vinculació que té amb la transformació i el canvi social. És clar, el concepte de *canvi social* és entès en termes radicalment diferents de com ho han fet tradicionalment les posicions funcionalistes i les conflictivistes.

El socioconstruccionisme s'erigeix, per tant, en dispositiu desconstruccionista. L'orientació desestabilitzadora d'aquesta perspectiva posa de manifest que les nostres concepcions del real, del bé o del problema social són contingents des del pla sociohistòric. És a dir, les nostres pràctiques socials, allò que és considerat normal, natural, obvi i necessari és obert a modificacions.

Per a aconseguir la transformació social, es requereixen vocabularis i significats nous que impliquin pràctiques socials que, quan es duguin a terme, obrin una via alternativa.

En aquest sentit, seguint Gergen, el socioconstruccionisme i el canvi social es vinculen en tant que:

"La posibilidad del cambio social puede derivarse de nuevas maneras de inteligibilidad. El desarrollo de nuevos lenguajes de comprensión acrecienta la gama de acciones posibles."

Gergen (1994, p. 85)

Segons aquest autor, les comprensions teòriques tenen poder generatiu, en el sentit que són una acció social per si mateixes i possibiliten determinades relacions socials per sobre d'altres. Per aquesta raó, experimentar des de les ciències humanes amb altres maneres d'escriure que desafien les tradicionals transforma la realitat i les nostres relacions socials. Les investigacions orientades a la transformació proporcionen i vivifiquen la possibilitat de maneres noves d'acció. En l'àmbit de la pràctica professional en intervenció social, la relació entre les maneres en què es produeixen comprensions i l'impacte d'aquestes comprensions en les pràctiques relacionals, el potencial transformador és encara més gran que el del coneixement acadèmic. Gergen considera que aquest camp és un àmbit privilegiat per a la transformació cultural i assenyala algunes experiències en el terreny pedagògic, en la teràpia sexual i matrimonial, en procediments de mediació i reivindicació, d'anàlisi de la televisió i la premsa i en procediments legals (Gergen, 1994).

Finalment, conclou que les ciències humanes, com que adopten la manera socioconstruccionista, poden contribuir de manera valuosa a la transformació social. Malgrat això, reconeix les limitacions que té aquesta perspectiva i assenyala que les obertures a la innovació i la transformació social que té són les següents:

- **Desconstrucció.** La capacitat de qüestionar les evidències o suposicions compartides socialment sobre la veritat, la racionalitat o el bé té un potencial transformador important.
- **Democratització.** L'increment de la gamma de veus involucrades en diàlegs sobre allò que, tradicionalment, pertanyia a l'àmbit de les produccions de la ciència implica efectes de democratització del coneixement i de transformació social.

- **Reconstrucció.** La capacitat de proposar maneres alternatives d'entendre el món en què realitats i pràctiques noves són modelitzades per a la transformació social.

3.4. La construcció social de la delinqüència: efectes de la comprensió dominant i alternatives possibles

En aquest apartat, presentarem una investigació sobre delinqüència feta des de la perspectiva socioconstruccionista. Aquesta investigació ens permetrà incidir en la manera com es desenvolupa la desconstrucció del concepte, mostrar com s'aplica en un cas concret l'afirmació de Derrida respecte al fet que, en qualsevol procés de fixació de sentit, s'oculten o es neguen altres significats possibles, i també mostrar el potencial transformador que comporta proposar maneres alternatives de significar la delinqüència. Així mateix, servirà de base per a repassar alguns aspectes del socioconstruccionisme que ja hem treballat anteriorment.

La investigació "La criminalidad definida por el grupo dominante" (García-Bores, Pujol i Cagigós, 1995) es desenvolupa en cinc apartats: introducció, perspectiva clàssica i crítica en la comprensió de la criminalitat, descripció de l'estudi empíric, resultats i conclusions, i epíleg.

3.4.1. Introducció

Segons aquests autors, les societats modernes fan servir maneres sofisticades de mantenir l'ordre social establint mecanismes de control social legitimats per coneixements científics, els quals s'expressen en determinades pràctiques socials. El coneixement científic i les disciplines especialitzades en àmbits específics estableixen les bases per a determinades pràctiques socials.

La criminologia és una disciplina que s'ha especialitzat a estudiar el crim i la conducta criminal i que té l'objectiu de produir coneixements que permetin dissenyar polítiques o accions encaminades a contenir o eliminar el crim.

Activitat

Tenint en compte les idees esbossades en la introducció de la investigació sobre criminalitat, i revisant els fonaments teòrics i epistemològics de la perspectiva socioconstruccionista, identifiqueu tres elements o conceptes en què la delinqüència s'entengui des d'aquesta perspectiva, i justifiqueu-ho.

3.4.2. La perspectiva clàssica i la crítica en la comprensió de la criminalitat

Les teories clàssiques analitzen el fenomen de la criminalitat agafant com a focus l'individu. Es resumeixen en les orientacions següents:

Lectura recomanada

P. García-Bores *et al.* (1995). *Los "no-delinquentes". Estudio sobre los modos en que los ciudadanos entienden la criminalidad*. Barcelona: Fundació la Caixa / Ítaca.

- Perspectives biològiques i biosocials. Consideren que la delinqüència és el producte de factors biològics que predisposen els individus a cometre actes criminals.
- Teories psicològiques. Consideren la criminalitat com a expressió de pertorbacions internes que s'han de corregir amb intervencions en els processos psicològics de les persones. Es consideren aspectes com la intel·ligència, les interaccions inconscients no resoltes, els trets de personalitat, etc.
- Perspectives de la desorganització social i anomia. Es consideren factors socials com a causants de la conducta delictiva. Com a facilitadors de la conducta delictiva, s'hi identifiquen la ruptura de controls institucionals i de la comunitat, el desenvolupament d'una cultura criminal, factors espacials i demogràfics o l'anomia.

García-Bores, Pujol i Cagigós sostenen que aquestes perspectives construeixen la noció de *delinqüent* com un ésser diferent, un "altre" que és caracteritzat per una deficiència en una combinació de les dimensions biològiques, psicològiques o socials. Aquesta focalització en l'individu és la manera en què, tradicionalment, s'entén la criminalitat. Aquesta comprensió permet definir la presó com la manera visible i immediata de tractar el problema.

Per a la perspectiva crítica, en canvi, assumida pels autors d'aquesta investigació, el problema no és l'individu que comet els crims, sinó l'acte criminal. Per tant, es requereixen accions centrades en l'acte i no en l'individu.

Des d'aquesta perspectiva, a més, la pregunta no s'ha d'orientar als trets, les característiques o les marques que fan diferent el criminal, ja que la raó principal per la qual s'aconsegueixen establir aquestes marques és, precisament, perquè es tracten de buscar de manera activa. Els autors es demanen de manera crítica què passaria si s'invertís la pregunta i es tractessin de buscar les marques o els trets que impedeixen al no-criminal cometre un crim.

Els contextos sociohistòrics d'un ordre social concret produeixen determinades comprensions i no d'altres, fan possibles determinades preguntes i no d'altres, com hem vist, i deriven en determinades pràctiques socials. El llenguatge és el mitjà pel qual es constitueixen aquestes relacions i pràctiques socials i permet mantenir-les. Per a establir els límits d'aquest ordre social, s'han d'establir elements que el traspassin. El col·lectiu dels delinqüents constitueix un dels elements que, com que està al marge d'aquests límits, permet definir alhora aquest ordre social.

Reflexió

Fixeu-vos que aquesta investigació qüestiona allò que ens és donat com a evident, en aquest cas el concepte de *criminal* i *delinqüent*. Per a això, mostra el caràcter contingent i socialment construït d'aquest concepte i emfatitza els processos lingüístics mitjançant els quals es construeix la comprensió d'un determinat ordre social. Finalment, mostra els

Invertir les preguntes

El recurs, utilitzat pels autors, d'invertir la manera en què ens fem les preguntes permet posar de manifest la idea que, en significar el món, s'oculten o es neguen altres significats possibles.

efectes d'aquesta comprensió quan proposa lectures alternatives, inverteix la pregunta de les orientacions tradicionals en el terreny de la delinqüència i es demana el següent: què és normal en els no-delinqüents?

3.4.3. Descripció de l'estudi empíric

La investigació fa un estudi empíric per a saber les maneres com es discursivitza la criminalitat en les nostres maneres quotidianes de produir-hi un sentit. Per a això, explora quatre àrees: el subjecte innocent, l'arbitrarietat de l'ordre social, la doble moral i les concepcions actuals de criminalitat. A partir d'aquesta anàlisi, es persegueixen tres objectius:

1) En comptes de reificar el delinqüent i mostrar-ne les marques o els trets característics, la investigació mira de saber com s'explica la categoria d'innocent. Se subratllen regles morals i ètiques que són respectades i desobeïdes, les justificacions que fa servir per a situar-se dins de l'ordre social i excloure'n el delinqüent, les maneres en què es justifica la definició del que és inacceptable i la manera en què es construeix la persona delinqüent.

2) Com que cada societat delimita i especifica allò que ha de ser considerat un crim i allò que no i, per tant, estableix les regles de submissió a un ordre social determinat, els investigadors es demanen què possibilita que l'innocent no cometi actes criminals. S'exploren les maneres per les quals el subjecte innocent justifica la seva relació de submissió a l'ordre social i com entén el delinqüent, l'acte criminal i el càstig.

3) Finalment, s'explora la connexió entre les comprensions científiques de la criminalitat i les que s'expressen en les entrevistes fetes a persones no professionals en l'àmbit de la criminalitat. Per a dur a terme els objectius empírics de l'estudi, es fan entrevistes i s'analitza el material recollit mitjançant l'anàlisi del discurs.

3.4.4. Resultat i conclusions

La relació del subjecte innocent amb l'ordre social

Les persones entrevistades manifesten, explícitament, la dificultat d'explicar les accions i les moralitats que fa la gent en la seva vida quotidiana. Mentre que la criminalitat s'explica amb una bona varietat i quantitat d'arguments defensats sòlidament, l'ordre social s'explica amb dificultat; l'única manera de definir-lo és mitjançant la figura totèmica del delinqüent, que determina allò que no s'ha de ser. Les persones expliquen la seva pertinença a l'ordre social dient que no són delinqüents, és a dir, negant allò que coneixen bé.

El fragment anterior apel·la a dos dels principis que hem vist en el mòdul anterior respecte a l'anàlisi del discurs: variabilitat i funció. La manera en què se significa la criminalitat té una bona variabilitat d'argumentacions i es for-

mula des de posicionaments canviant. La variabilitat discursiva entorn de la criminalitat és un índex de la funció que exerceixen aquests discursos en la producció mateixa de l'entitat que descriuen.

La idea de llibertat és clau per a entendre què és un *ordre social*, i la metàfora del "pacte social" explica per què vivim en comunitat. El "respecte" pels altres expressa la manera en què es manifesta aquest pacte. La concepció del bé es deriva de la metàfora del pacte social, ja que el que és bo és el que és normal. La normalitat, tanmateix, no ofereix un model de la manera com és l'ordre social, i l'única manera de definir-lo és fer-ho en negatiu, mitjançant el que no és. Es vol mirar l'altre a fi de repetir que és un perill social, en comptes de respondre a la qüestió següent: quin és el sentit de la societat en què vivim?

La criminalitat des del subjecte innocent

Les maneres en què s'entén la criminalitat reproduïen la idea que el problema es localitza en algun lloc de la persona, sia per causes biològiques, psicològiques o socials. Per aquesta raó s'ha d'exiliar, excloure o eliminar el delinqüent, tractar-lo mitjançant mesures reeducadores o modificar-ne l'entorn social, respectivament, segons la causa a què s'apel·la.

Els autors consideren que totes aquestes causes produeixen la figura del delinqüent de la mateixa manera, i que els efectes importants de realitat que tenen les nostres construccions socials fan difícil pensar una societat en què la figura del delinqüent no hi sigui. Tot l'esforç destinat a prevenir, reeducar o excloure és en va, perquè som nosaltres els que la construïm com a real.

Les raons per a no ser delinqüent

Les persones entrevistades expliquen la seva condició d'innocent en tant que han evitat "passar la línia" que les separa de la delinqüència. Les raons es poden resumir en els punts següents:

- El progrés social redueix la necessitat de cometre crims. La racionalitat substitueix el paper que la força física havia tingut en altres societats.
- L'educació com a manera de transmetre els valors i les normes socials permet justificar la no-delinqüència. El sentiment de culpa també justifica el comportament no delinqüent.
- El càstig no és la raó per la qual no es cometem crims. Els no-delinqüents, que són a la "banda bona de la llei", consideren que el càstig és una cosa que els és aliena.

- La falta de necessitat és una altra manera d'explicar el fet de no cometre actes delictius. La delinqüència es restringeix a determinats contextos amb dèficits socials i econòmics.
- El pacte social i el respecte mutu. El respecte no diu a la gent allò que ha de fer, sinó allò que no ha de fer si no vol tenir problemes.

De les concepcions socials a les polítiques penals i criminals

Els autors de la investigació conclouen que les contradiccions i la doble moral expressades en els materials empírics recollits es poden resseguir, també, en els discursos oficials sobre la criminalitat. Les polítiques criminals i penals consideren la criminalitat un acte terrible que s'ha d'eliminar, mentre que altres situacions, com les grans desigualtats socials, queden justificades i es consideren inevitables.

En canvi, aquesta investigació proposa redefinir la criminalitat. Aquesta redefinició emergeix de dues perspectives:

1) La criminalitat és un símptoma sociocultural d'un ordre social que accepta la desigualtat social. El focus s'ha de desplaçar de la persona a les condicions socioestructurals que produeixen la delinqüència. Es proposa abandonar les polítiques penals que s'orienten a etiquetar persones com a criminals i incidir en aspectes com la pobresa, la salut i la necessitat, i fer servir les polítiques penals només quan les polítiques orientades a aquests aspectes fallen.

2) Una altra perspectiva és considerar la criminalitat una condició necessària del procés que permet significar l'ordre social. La millora de les condicions socioestructurals no soluciona el problema de la criminalitat, ja que aquesta criminalitat constitueix la manera en què els no-criminals delimiten les vores d'allò que és la societat, i la figura del delinqüent permet als no-criminals entendre's a si mateixos com a normals. Els "bons ciutadans" es defineixen a si mateixos gràcies a la presència identificable dels "mals delinqüents", i el fet d'eliminar aquesta categoria esborraria els límits entre el no-criminal i el criminal.

L'estudi s'acaba amb un epíleg que porta per títol "Inocentologia". És la denominació del saber orientat a conèixer les causes, els motius, les disposicions biològiques, psicològiques o socials dels innocents en una societat imaginària en què tothom és culpable fins que no es demostra que és innocent. La innocència, i no la culpa, s'ha de provar, i per a això és indispensable desenvolupar mecanismes d'escrutini de la innocència, "manuals sobre innocència", establir "tipologies d'innocent", etc.

Aquesta metàfora inverteix la relació entre la criminalitat i la innocència, per a evidenciar els efectes que produeixen les nostres comprensions i pràctiques socials. Com hem vist en l'anàlisi del material empíric, mentre que la crimi-

nalitat s'ha sotmès a escrutinis de caràcter divers i hi ha moltes explicacions de la seva desviació o anormalitat, el seu concepte oposat, l'ordre social o la normalitat, no es pot explicar fàcilment. El discurs d'allò que va a parar fora de l'ordre social apareix molt més estructurat que el de l'ordre social mateix.

Activitat

Tenint en compte els aspectes revisats en la investigació sobre la construcció social de la delinqüència, quins significats us sembla que han diferit de les comprensions i els discursos –o els han negat o ocultat– sobre els motius, les característiques o els trets que expliquen la conducta homosexual?

4. Posicions de subjecte i articulacions

En aquest mòdul, hem revisat les diverses maneres en què les perspectives estudiades fan front a la pregunta següent: com s'ha d'actuar davant dels problemes socials des de les diverses perspectives? En aquest apartat, veurem els conceptes que s'utilitzen en la perspectiva situada per a fer front a aquesta pregunta.

Estudiarem, de primer, les maneres com la perspectiva situada treballa la temàtica dels agents de transformació social –tema central per a pensar com s'ha d'incidir en condicions definides com a dignes de transformació–, per a tractar, després, amb un exemple, del concepte d'*articulació* com a manera alternativa d'entendre els llocs des dels quals es poden definir i dur a terme accions situades localment. Finalment, esbossarem algunes de les implicacions que es poden desprendre de l'ús d'aquest concepte en l'àmbit de la intervenció social.

4.1. Agents de transformació social: de la idea de subjecte privilegiat d'acció a la noció de posicions de subjecte

En el mòdul 1, "Coneixements psicosocials: perspectives i fonaments dels problemes socials", hem vist en quin sentit les perspectives majoritàries d'intervenció social defineixen agents de transformació social. Genèricament, en la perspectiva funcionalista es proposa l'equip interventor com a ens privilegiat per a definir quins són els problemes socials que hi ha i les maneres en què s'hi pot incidir per a aconseguir nivells més alts de qualitat de vida de les persones. En les perspectives participatives, per la seva banda, les persones de la comunitat agafen el protagonisme, en un diàleg amb interventors que acompanyen el seu procés, en la definició dels problemes més urgents que s'han d'atacar i les maneres de fer-ho.

També hem vist les característiques que tenen en comú aquestes perspectives a l'hora de pensar la intervenció social. En primer lloc, defineixen com a mínim dos **agents involucrats** en els processos d'intervenció social: interventors i intervinguts. En segon lloc, assumeixen que els **efectes de les accions** de transformació que s'emprenen en processos d'intervenció social afecten les persones definides com a *intervingudes* i prou. En tercer lloc, que els dos col·lectius definits en l'entramat d'intervenció social són vistos com a **homogenis entre si i diferents** de l'altre agent; és a dir, les persones intervingudes –o membres de la comunitat– són vistes entre elles com a homogènies i amb interessos, necessitats i maneres d'actuar diferents de les que intervenen. I, en quart lloc, que els agents socials que actuen són entesos com a posseïdors de la **capacitat d'acció** i de transformació sobre els problemes socials.

Ara bé, a partir d'aportacions de corrents postmarxistes i algunes posicions feministes, la perspectiva situada construeix maneres alternatives de definir els agents del canvi social a partir de la noció de *posicions de subjecte*. Amb la noció de *posicions de subjecte* es fa una crítica a la idea d'un subjecte unitari –i privilegiat– per a emprendre accions de transformació social. Vegem-ho, detingudament, amb un exemple agafat de les perspectives marxistes: la classe obrera.

4.1.1. La classe obrera com a motor del canvi social

El marxisme planteja, a grans trets, que el proletariat –és a dir, el col·lectiu de persones que són cridades a vendre la seva força de treball dins del sistema capitalista– ha de liderar els canvis que fan falta per a millorar les seves condicions de vida. Les mateixes reivindicacions que es busquen des del proletariat són el començament d'aquesta escalada de canvis envers la transformació de les relacions d'explotació pròpies del sistema capitalista. La classe treballadora, organitzada en grups i xarxes d'acció política, és el subjecte polític que ha d'avançar aquests canvis polítics.

El procés de transformació social emprès pel proletariat

A dins mateix de la posició que genèricament és anomenada *marxista*, hi ha divergències pel que fa a la manera com ha d'emprendre el procés de transformació social el proletariat. Alguns autors diuen que cal que aquest grup, més que no pas reivindicar qüestions concretes relatives a problemes que l'afectin als seus llocs de treball o com a col·lectiu en general –cosa que tindria com a conseqüència petites reformes a dins del mateix sistema capitalista, que de totes maneres reproduirien les relacions de dominació que hi ha–, entengui el seu paper històric de subjecte de la transformació social per a generar canvis a gran escala i transformar tot el sistema. En aquest darrer cas, es dona la discussió de si la classe obrera serà conscient d'aquest paper en el seu treball organitzatiu comú o si cal que aquest grup social sigui acompanyat d'intel·lectuals compromesos amb el canvi social per a entendre el paper històric que se li assigna.

La posició postmarxista de Laclau i Mouffe (1985) fa una crítica a la idea que l'agent social per a la transformació proposada pel marxisme estigui definit per endavant, com és el cas de la classe obrera. La posició marxista és vista per Laclau i Mouffe com a essencialista en el sentit que assumeix una relació "necessària" entre la transformació social i un agent social que és definit en termes de la seva posició en l'entramat econòmic i social.

És a dir, la teoria marxista defineix una estructura social en què hi ha els qui tenen els mitjans de producció i els qui venen la seva força de treball. Pel mer fet de pertànyer a aquesta darrera categoria social, els treballadors –vistos com un **agent social**– són els qui han d'emprendre la **transformació social**. Això estableix el que Laclau i Mouffe (1985) anomenen una **relació necessària**, perquè s'assumeix un vincle **essencial** que s'ha d'establir entre la posició en l'estructura social, la creació d'un subjecte unitari amb interessos en comú i les accions de transformació social.

Vegeu també

Vegeu l'apartat 2, "La perspectiva conflictivista: l'estructura social genera els problemes socials", del mòdul 1, "Coneixements psicossocials: perspectives i fonaments dels problemes socials".

El nucli de qualsevol transformació, en l'entramat teòric marxista, continua sent un sol agent social determinat necessàriament per la seva posició en les relacions de producció.

Laclau i Mouffe (1985) proposen, en canvi, posar en qüestió la noció de *classe social* com a unitat dels diversos agents per a la transformació, ja que, des del seu punt de vista, no es pot pensar cap relació necessària entre un subjecte unificat de l'acció i el canvi social.

En primer lloc, perquè aquests autors entenen que no es pot pensar en un subjecte homogeni constituït completament fora de les maneres de significació que es fan d'aquest subjecte en el si de l'ordre social; en segon lloc, perquè, com que l'àmbit polític es caracteritza pel terreny en què s'estableixen, es qüestionen i es redefeixen els significats i les relacions entre l'un i l'altre, no es pot pensar en una sola posició des de la qual s'emprenguin accions devers la transformació social.

4.1.2. El concepte de posicions de subjecte

En comptes de la noció de *classe social*, Laclau i Mouffe proposen la idea de posicions de subjecte. Amb aquest concepte (també treballat per autores de l'àmbit del feminisme, com Haraway o Fuss) assumeixen que no hi ha subjectes –com la classe obrera– constituïts d'una vegada i per a sempre, sinó que hi ha processos constants de definició i redefinició de posicions que són precàries i contingents –oposat a necessàries–, i que s'entenen com a llocs des dels quals es creen identifications i s'actua.

El fet que aquestes posicions siguin contingents i precàries vol dir que es construeixen en processos complexos en què significats i pràctiques contribueixen a crear-les. En aquest sentit, les posicions de subjecte s'entenen com a producte d'aquestes dinàmiques socials.

Feminisme i acció política

Així mateix, des de posicions feministes, s'ha discutit sobre la necessitat de la formació del subjecte "dona" com a agent d'acció política davant de les exclusions i la dominació de què és objecte *pel fet de ser dona*.

Algunes posicions feministes assumeixen una essencialitat en el concepte de *dona*. Segons aquestes posicions, les dones tenen característiques en comú a causa de la diferència sexual i també de les diverses maneres d'explotació que pateixen en una societat patriarcal. Es postula la necessitat de la constitució del subjecte femení com a agent de transformació social.

Aquests fonaments els han qüestionat altres posicions –també dins de l'àmbit del feminisme–, en les quals, sobretot, s'han objectat les idees sobre la conformació dels agents de canvi social basats en la identitat, entesa com una cosa que uneix, en unes mateixes característiques, totes les persones que són categoritzades com a *dones*.

Una de les crítiques més potents a les posicions de construcció de l'agent de canvi social basat en la categoria *dona* ha estat la que denuncia la universalització i totalització que es fa d'aquesta categoria en contraposar-la a la d'*home* (que també és universalitzada). La conseqüència d'aquesta categorització és que s'homogeneïtzen les diverses formes del

subjecte "dona" i s'eludeixen les particularitats de cadascuna d'aquestes posicions, com, per exemple, "dona negra" o "dona del Tercer Món" (Butler, 1992; Ahmed, 1996).

En una anàlisi sobre les implicacions que té el fet d'entendre el subjecte com a "posicions de subjecte", Fuss (1989) diu que, en comptes de "qui sóc" o "qui parla" (preguntes pròpies de les concepcions del subjecte com a unitat), la pregunta que correspon a la conceptualització de posicions-subjecte és "des d'on parlo". Aquest lloc, tanmateix, no es pot fixar completament; sempre és obert a definicions noves. L'important de l'èmfasi en el lloc és que actua en contra de solidificar conceptes com el de *subjecte* o el de *jo*.

Les definicions i redefinicions de posicions de subjecte es donen, com hem dit abans, a partir de processos concrets d'aliances entre diferents posicions. La tensió semblança-diferència entre posicions permet connexions parcials, que s'entenen com a fixades precàriament en contextos determinats i no remetent a relacions d'equivalències que assumeixen identitats fixes o essencials, com ara les nocions de *classe social* o de *dona*.

La possibilitat d'aquestes connexions es conceptualitza, justament, a partir d'entendre que no hi ha cap de les posicions que sigui tancada o definida completament a partir de la relació necessària que té amb l'estructura social o amb les característiques particulars que la defineixen com a tal (identitat). Cadascuna d'aquestes posicions també es transforma per raons de la connexió que té amb altres posicions en processos concrets d'articulació.

Les posicions de subjecte són llocs des dels quals hi poden haver connexions parcials i contingents en les quals es defineixen tant les línies d'acció com les mateixes posicions.

Les posicions de subjecte es constitueixen, per tant, amb dos moviments: d'una banda, un de descentrament del subjecte que prevé de fixar un seguit de posicions entorn d'un punt preconstituït (en el cas de la posició esmentada anteriorment, és la classe social); de l'altra, el moviment oposat, la institució de punts nodals que permeten articulacions entorn de fixacions precàries i dinàmiques de significats i, alhora, de les mateixes posicions des de les quals es pot accedir a una pluralitat de pràctiques polítiques (Mouffe, 1992).

Els punts nodals en què es fixen significats remetent a la idea que, en una xarxa de significats i posicions de subjecte, es pot pensar en aquestes connexions entre les posicions esmentades que es poden solidificar en un moment concret per a emprendre accions de transformació social.

Connexions parcials

És important destacar que, quan aquestes autores es refereixen a les connexions parcials que permeten fixar punts nodals des dels quals es pugui actuar, defineixen aquestes connexions en entramats de forces de poder, discursos, pràctiques institucionalitzades,

relacions socials i polítiques que conformen els límits de les possibilitats d'articulació i de les accions polítiques dels agents socials.

Exemple de fixació d'un punt nodal

Un exemple de la fixació d'un punt nodal a partir del qual es pot actuar són les mobilitzacions que es fan amb relació a objectius concrets –per exemple, la lluita pacifista–, en les quals diferents grups, persones, partits, institucions, etc., es reuneixen per a planificar accions públiques de protesta. Aquestes mobilitzacions no assumeixen una identitat que uneix totes les instàncies que participen en una categoria comuna, sinó que es donen a partir de connexions entre posicions de subjecte diferents. Aquestes connexions es caracteritzen pel fet de ser contingents als objectius específics de les lluites, i moltes vegades desapareixen una vegada es debiliten –o es fan innecessàries– les mobilitzacions.

A partir del concepte de *posicions de subjecte* i de l'establiment de punts nodals des dels quals es fixen significats, es conformen "agents socials" que actuen políticament en situacions concretes. En l'exemple anterior, podem dir que el moviment pacifista s'erigeix, en un moment i context determinats, en un agent social que defineix significats i accions entorn d'una proposta antibel·licista. Aquest agent s'erigeix en interlocutor d'altres agents socials com el govern nacional, els organismes internacionals o els mitjans de comunicació en entramats de relacions de poder, aliances, desacords, etc.

Activitat

Penseu en un exemple d'acció social en què es pot il·lustrar la conformació d'un agent social –contingent i precari– que es mobilitza envers la transformació de situacions que, segons el lloc que ocupa, són vistes com a injustes o dignes de transformació.

Argumenteu en quin sentit, en aquest exemple, hi ha coalicions de diferents posicions de subjecte i quina mena d'accions i de significats promouen a partir de l'objectiu que les articula.

4.2. Posicions de subjecte i transformació social

Ara bé, en aquest apartat, veurem que en la perspectiva situada de la intervenció cobra rellevància la noció de *posició de subjecte* com a concepte que, d'una banda, critica la idea de subjecte unitari i coherent i, de l'altra, treballa amb les posicions que es construeixen mitjançant les coalicions i connexions parcials emmarcades en contextos socials específics.

A continuació, reprendrem les característiques comunes que sostenen les perspectives d'intervenció estudiades en els apartats anteriors i les compararem amb les possibilitats que ofereixen les perspectives esbossades més amunt per a pensar la intervenció social.

En primer lloc, les perspectives d'intervenció –tal com les entenen les perspectives funcionalistes i participatives– defineixen com a mínim dos agents socials, interventors i intervinguts, i aquests darrers són els que estan afectats pels problemes socials. En una perspectiva situada, informada pels desenvolupaments treballats, les articulacions de posicions de subjecte es refereixen a moltes posicions de subjecte (no solament a dues) que s'involucren en un moment concret en coalicions contextualment específiques.

Així, aquest punt de vista permet donar compte de connexions diferents entre individus, organitzacions, grups, institucions, etc., que, en un determinat context, s'articulen per a actuar sobre algun fenomen definit en la mateixa articulació com a digne de transformació.

A partir d'aquí, es pot pensar en pluralitat de posicions i connexions en comptes de dues posicions fixes i immutables i prou. Això fa pensar que, des de processos concrets d'intervenció social, és important contactar amb altres posicions de subjecte que es preocupin, de maneres diferents, dels temes relacionats amb els que s'han treballat en les coalicions que s'emprenen des d'aquests processos.

Permet connexions diferents de les que s'han estudiat fins ara en la intervenció, ja que proposa un moviment continu d'articulacions des de posicions de subjecte que s'assemblen i es diferencien alhora.

Aquesta perspectiva constitueix una oportunitat perquè treballs d'intervenció facin atenció a les característiques dels diversos agents involucrats en processos específics; es proposa, a més, la possibilitat d'articulació amb moviments que tinguin un interès semblant.

El segon punt esmentat deriva del primer. Si els problemes socials afecten només el grup de persones o col·lectius definits com a *intervinguts*, les transformacions i els efectes que s'aconsegueixin amb relació a aquest problema afectaran, principalment, la vida d'aquestes persones. A partir de les perspectives treballades sobre subjectes i articulacions, aquesta posició no es pot sostenir.

Si entenem que les posicions de subjecte que s'articulen es modifiquen en les mateixes connexions que defineixen aquestes posicions, cadascuna de les posicions que s'involucra en l'acció es construeix parcialment en les xarxes de poder, autoritat i política en què es donen les articulacions.

No es pot pensar que una posició (la dels qui intervenen) no es modifica, perquè la seva pròpia constitució es dona en les connexions parcials que s'estableixen.

Si la definició d'allò que és problemàtic o digne de transformació es dona en el si de connexions parcials, el que es pretén transformar no afectarà les persones amb qui s'intervé i prou, sinó que, en graus i maneres diferenciats, involucrarà totes les posicions de subjecte implicades en les coalicions que es donen en els contextos específics.

Les connexions dels processos particulars d'intervenció

Les coalicions i connexions que es donen en processos particulars d'intervenció remetent a un assumpte profundament polític, ja que la pregunta sobre quines són les maneres en què es constitueixen les diverses posicions de subjecte en aquestes articulacions i quines són les inclusions o exclusions i els límits o les possibilitats en situacions concretes són qüestions que es negocien en les mateixes connexions que es donen. En aquest sentit, la posició d'autoritat de qui intervé –autoritat que sovint també l'atribueixen les persones que són definides com a intervingudes– s'ha de reflexionar acuradament a fi de no reproduir maneres de dominació pròpies de les relacions de saber-poder associades al coneixement científic o expert. Com hem dit abans, les connexions parcials es donen en entramats de poder, aliances, desacords, etc., de manera que una perspectiva situada remet a la necessitat de revisió crítica permanent pel que fa a la nostra implicació, des de la posició d'equips interventors, en els processos de transformació que hi hagi.

En tercer lloc, hem dit que els grups que participen en els processos d'intervenció es defineixen com a homogenis entre ells i diferents respecte a l'altre grup involucrat. La implicació de les teories sobre "agents de canvi social" basades en l'articulació de diferents posicions de subjecte ajudaria a qüestionar la divisió entre interventors-intervinguts, com a dos grups homogenis amb una identitat comuna.

Les crítiques ressenyades amb relació a les identitats fixes immutables i vinculades a relacions necessàries de correspondència (com ara la categoria *donna* amb relació a la diferència sexual) han mostrat que aquestes fixacions universalitzen determinades categories de subjecte, i defineixen les persones en comparació del que és ser d'aquesta categoria (ser dona, negre o homosexual, per exemple).

El fet de proposar la idea de connexions parcials de posicions de subjecte implica tenir en compte la variabilitat a dins dels grups definits per la intervenció social, cosa que permet, al seu torn, pensar en les connexions parcials que hi pot haver entre aquestes posicions.

El fet d'entendre la pluralitat i multiplicitat de les posicions involucrades –en comptes de veure-hi dos agents homogenis i prou– obre un ventall de relacions possibles entre persones, grups, organitzacions, etc., que accedeixen –o poden accedir– a les coalicions en espais concrets.

En processos d'intervenció social és rellevant reflexionar sobre les limitacions, les possibilitats i els interessos de les diverses posicions de subjecte involucrades, i també sobre les possibilitats de connexions –enteses com a contingents i precàries– que proveeixen les diverses maneres de relacionar-se d'aquestes posicions.

Finalment, els "agents del canvi social" es defineixen, en les perspectives d'intervenció estudiades, com a capaços de dur a terme accions per a solucionar problemes socials.

En aquest sentit, una perspectiva situada coincideix amb altres perspectives sobre la intervenció social. Les nocions treballades, en aquest apartat, al·ludeixen a la importància de l'acció de transformació i responen a la pregunta "com podem accedir a accions de transformació social?", sense la necessitat d'un subjecte social identitari ni una idea d'agència que impliqui un subjecte constituït per endavant que exerceix l'acció.

Segons aquestes posicions, s'han d'estudiar els processos de conformació d'identitats i les possibilitats i constriccions per a l'acció de diferents formes de coalició. La necessitat d'acció (més aviat la impossibilitat de no-acció) al·ludeix a la importància que té que actors socials s'organitzin entorn de preocupacions compartides per a dur a terme accions en comú. Aquesta posició permet crear espais d'acció política i social que responen a les necessitats de les posicions de subjecte involucrades en la intervenció.

Una perspectiva situada, encara que qüestionari les categories de subjecte, identitat i agència, ha de donar compte de les possibilitats d'acció política per a la transformació en processos d'intervenció o articulació.

En resum, podem dir que les conseqüències principals d'aquesta manera d'entendre la intervenció social són les següents:

- Allò que és digne de transformació no solament afecta un grup definit com a mancat o deficitari, sinó que interessa i transforma totes les posicions de subjecte involucrades en moments determinats.
- Una proposta com aquesta permet reflexionar sobre les diverses constitucions dels grups que s'involucren en accions de transformació social, i critica el punt de vista que diu que els membres de la comunitat o col·lectius específics són homogenis entre ells.
- Es proposa que hi ha multiplicitat de veus i possibilitats de relació que tenen a veure amb inclusions o exclusions, negociacions, aliances i també allunyaments, depenent dels continguts que es tracten en processos d'intervenció o articulació.
- Els qui es conformen com a agents d'acció social en les diverses articulacions porten a cap accions i fixen significats, temporalment, en les connexions a què accedeixen.

4.3. El concepte d'*articulació*: un exemple

Com a resum de la perspectiva situada treballada fins ara, farem servir el concepte d'*articulació*, que es refereix a la mena de connexió, contingent i no pre-determinada, que s'estableix entre diverses posicions. En les articulacions, com

hem dit, es fixen els significats que defineixen, d'una banda, les posicions de subjecte dels qui participen i, de l'altra, els significats que defineixen allò digne de transformació en processos concrets d'acció social.

L'articulació és una associació significativa entre diferents coses; significativa en el sentit que és important per als qui s'hi involucren i perquè dota de significats els elements de la relació.

L'espai articulador és, per tant, un espai polític en el sentit que, en l'articulació, es forgen els límits de subjectes, d'opinions, de valors i de guies d'acció; es defineixen inclusions i exclusions i s'estableixen connexions (voluntàries i involuntàries) imbuïdes en xarxes de poder, autoritat, definicions prèvies i altres connexions.

Dins d'aquest marc de pensament, el caràcter obert i incomplet de tota identitat social permet articular-la en diferents connexions que construeixen agents socials temporals i contextualment situats i, alhora, estableix la possibilitat de construir (i desconstruir) les fronteres que les delimiten i les produeixen. És a dir, es fixen determinats significats i se'n qüestionen d'altres.

Des del punt de vista del concepte d'*articulació*, les intervencions que duem a terme ens produeixen com a subjectes de l'acció, com a posicions de subjecte precàries a cada moment. Es donen connexions amb altres ens en què es defineixen els termes de la relació gràcies a un context que limita les possibilitats d'acció, de relació i de definicions.

Els límits es conformen de manera provisional i mai definitiva mitjançant pràctiques articuladores, diu Haraway (1992). Les pràctiques de connexió es poden estudiar a partir de la noció de *xarxes* que, vistes des de l'horitzó d'un subjecte, tenen un final, però que, vistes des de dalt –des d'una posició abstracta–, són infinites (Spink, 1999).

Com hem dit, aquestes xarxes, des d'una perspectiva situada, estan formades de diferents posicions de subjecte, materialment i semiòticament situades i imbuïdes en relacions de poder, d'autoritat, d'afinitat, d'interessos, etc. Per tant, les posicions no són homogènies –influides igualment per l'esdevenir de la vida social i influents en aquest esdevenir–, sinó que en aquestes connexions es manegen aliances, negociacions, contradiccions i conflictes.

L'aportació principal d'una perspectiva situada de la intervenció social és l'obertura de possibilitats per a crear horitzons de transformació a partir de les diverses connexions parcials, no innocents i carregades de poder en les quals s'articulen posicions de subjecte canviants i dinàmiques, producte de diferents connexions.

Aquesta crítica col·loca la posició de qui intervé en un lloc en què s'articula des d'una posició diferenciada (que permet la connexió), però no privilegiada. També facilita que es creïn tecnologies de pensament crític en el si d'aquestes articulacions.

D'altra banda, estratègicament, aquestes articulacions poden produir figuracions en què és possible la mobilitat de significats, materialitats, decisions i negociacions, ja que dona eines per a qüestionar relacions necessàries (com la d'interventor-intervingut) i crear negociacions contingents.

Tanmateix, el perill és caure en la romantització que produeix la possibilitat d'obertura d'aquesta proposta. Encara que obre un ventall de possibilitats perquè connexions noves s'articulin a partir dels qüestionaments a maneres tradicionals de relació, l'articulació pot fallar (Haraway, 1992).

Això és important perquè una proposta de perspectiva situada no proposa la solució als problemes de la intervenció, sinó que ens proveeix d'una mirada crítica sobre aquesta mena d'acció i, a més, d'eines d'anàlisi per a situacions concretes d'intervenció social i de possibilitats de relacions no tingudes en compte en les perspectives majoritàries d'intervenció social.

4.3.1. Dones brasileres entre la violència i l'acció col·lectiva

Amb un exemple concret d'intervenció en què es va reflexionar sobre les maneres d'intervenir i actuar, veurem com es van qüestionar alguns dels principis propis de les perspectives majoritàries d'intervenció social.

Exemple: dones brasileres entre la violència i l'acció

Aquest exemple sorgeix d'un treball titulat *Mujeres brasileñas entre la violencia y la acción colectiva: una experiencia psicosocial comunitaria a la luz de la perspectiva situada* (León Ce-deño, 2002). Es tracta d'un relat fet per una professora d'una universitat brasilera sobre un treball comunitari dut a terme en un sector perifèric d'una ciutat al sud del Brasil. El lloc té set barris pobres, quatre dels quals responen a un grau extrem de pobresa. Els habitants d'aquests barris, particularment de dos, apareixen de manera quotidiana en els mitjans de comunicació a causa de notícies d'assassinat, tràfic de drogues i violència entre bandes rivals. També s'hi han registrat altres menes de violència: un dels barris és el segon de la ciutat en denúncies de violència contra infants i contra dones.

L'abril de l'any 2001, un grup d'alumnes i de docents d'una universitat brasilera va començar un projecte d'investigació sobre formes organitzatives comunitàries. Es van mapar les organitzacions comunitàries del sector i les relacions que hi havia entre les unes i les altres. Es van registrar set associacions de veïns, dues escoles comunitàries, un preescolar comunitari, un hort comunitari, dues associacions culturals, una associació de dones, una associació ecològica, un consell de salut, tres nuclis de la Pastoral dels Nens i tres centres d'alfabetització d'adults. Es van fer visites i entrevistes a aquestes organitzacions i es va participar en diversos esdeveniments col·lectius. Tres d'aquestes organitzacions es van interessar a continuar el treball amb l'equip de la universitat. D'aquestes tres organitzacions es destaca, en el relat, la feina feta a partir de la relació amb el preescolar comunitari.

La coordinadora del preescolar va demanar un treball amb les mares dels seus alumnes, i va al·legar que tots patien maltractaments a casa seva. Encara que entenia que les famílies passaven per situacions econòmiques i afectives extremament difícils, i que no s'aconseguiria res renyant les mares, alhora sentia que hi havia de fer un treball, per les dificultats que tenia de fer una feina escolar d'èxit amb infants violentats cada dia.

L'autora del relat va decidir, doncs, dur a terme aquest treball. S'hi van incorporar algunes mares del preescolar que, després de ser consultades, van accedir a fer un treball plegats. Quan van veure que eren escoltades en el grup, els relats van començar a sortir sols, explica la narradora. De mica en mica, van començar a sorgir necessitats col·lectives. Amb el pas del temps, s'hi van afegir altres dones i, en el treball col·lectiu, es van desenvolupar quatre classes d'accions que van resultar eficaces per a crear alternatives a la violència: treball personal de suport als problemes de les altres dones, obtenció d'ingressos, oci i activitats comunitàries. Aquestes es van construir en xarxes provisionals, depenent del que tingués sentit en diferents moments per a les involucrades.

Amb relació al treball personal, el que es va fer va ser bàsicament parlar dels problemes viscuts i de maneres de relació que mitiguessin les formes de violència exercides en les famílies. Respecte a l'obtenció de recursos, es van elaborar productes per a vendre'ls mitjançant l'activitat de costura, i es va constituir una xarxa informal de venda. Les activitats d'oci van sorgir a partir de celebracions i activitats lúdiques que organitzava el grup mateix i, finalment, pel que fa a les accions comunitàries, es van organitzar maneres d'ajuda comunitària i es va incidir en organitzacions de la comunitat, en especial en el preescolar.

Durant el temps en què hi va haver aquestes accions, van créixer els episodis de violència de carrer al barri. Aquest fenomen va canviar completament les relacions al barri, i hi va haver situacions com l'amenaça de mort a la coordinadora del preescolar, que va haver de fugir del barri, i la presa que van fer les màfies associades al narcotràfic de molts dels espais que havien conquerit els diferents grups comunitaris que hi treballaven. La conseqüència va ser que hi va haver més de tres-centes famílies que van sortir del barri. Aquest context també va influir molt en el treball comunitari relatat. Per començar, el grup de la universitat –inclosa la persona que narra els esdeveniments– no va poder entrar al barri durant cinc setmanes.

Malgrat això, una de les persones que havien participat en el grup abans va agafar el protagonisme, i va decidir continuar l'acció. Qui narra el text explica que ella i aquesta persona van fer un treball de redefinició d'objectius que s'havien d'aconseguir i d'accions que s'havien de fer partint de la configuració nova de les relacions al barri. Es van aconseguir quatre màquines de cosir i, d'aquesta manera, es va formar un treball entorn d'aquesta activitat, en la qual s'incorporaven diferents dones i en marxaven. La narradora de l'experiència ens explica que, des d'aquell moment, el seu paper va començar a tenir cada vegada menys importància, fins al dia en què se'n va anar, al començament de l'any 2003.

Al final del relat es mostra que aquesta acció conjunta va influir, encara que de maneres molt diferents, cadascuna de les persones que es van involucrar en el projecte, que tot plegat els va canviar la vida i va posar en qüestió les seves formes de relació. Concretament, en el cas del qui va venir de "fora" del barri, es va transformar la mateixa distinció entre fora i dins del barri, i en va dir el següent: "No és rellevant d'on sóc, com tampoc no és rellevant d'on ve cap de les altres, i sí que ho és el que fem per a construir l'acció conjunta."

Agafant aquest exemple, reflexionarem sobre què va implicar, per a la persona que narra el relat del treball al barri, el fet d'utilitzar les eines de la perspectiva situada de la intervenció social a l'hora de reflexionar i d'actuar en aquest context.

En primer lloc, el fet d'acostar-se a les xarxes de relacions que ja hi havia als barris on s'havia de treballar va implicar connectar-se amb diferents posicions que ja s'havien format en la convivència a la comunitat. Les connexions establertes van canviar la percepció de les realitats d'aquestes persones, i van permetre que les persones de la comunitat sabessin la posició que ocupava l'equip de la universitat.

Tanmateix, com veiem en tot el relat, la posició de subjecte que se sostenia al començament va variar molt amb el procés d'articulació viscut, en el sentit que, en les diverses etapes, ella es veia a si mateixa de manera diferent en els processos d'articulació i, a més, era vista de manera diferent des de diferents posicions.

Amb relació a la seva incorporació com a psicòloga en el procés, la narradora explica en el text que, per a ella, l'etiqueta de coneixement expert que li havien posat pel fet de ser psicòloga va ser problemàtica. Per lluitar contra aquesta mena d'assumpcions, va adoptar una actitud d'escolta envers les persones amb qui treballava, de manera que s'hi van establir connexions fortes. Fent servir les seves paraules, es va formar "un grup de dones que treballaven plegades" per a mirar de trobar formes de reflexió i d'acció sobre les situacions viscudes. Veiem que, en aquestes connexions, la diferència i semblança entre les persones que hi van participar va fer que a cadascuna d'elles el procés que van emprendre les afectés de manera diferent, i en van extreure experiències, coneixements i sensacions que van diferir els uns dels altres.

Respecte al treball, veiem que, en principi, es va definir entorn de la idea de combatre la violència intrafamiliar que havia detectat la coordinadora del pre-escolar i que, per mitjà del procés, es va transformar considerablement per a passar a treballar juntament amb el treball personal de reflexió i d'acció sobre formes alternatives de relació, els interessos que tenien les dones de la comunitat que participaven en el projecte pel que fa a les maneres de cercar recursos econòmics, dur a terme activitats d'oci i agafar espais a la comunitat. Finalment, el procés es va reconduir a veure i construir altres articulacions i desenvolupar activitats per a constituir un grup de costura en què s'involucreassin persones noves.

D'aquesta manera, veiem que es van donar definicions de maneres de veure i accions que van variar d'acord amb el context en què es duia a terme aquest projecte i amb relació a aquest context, a partir de fixacions temporals que van variar amb el pas del temps.

Per acabar, farem un resum de les implicacions de la perspectiva situada en pensar la intervenció social i la nostra posició com a possibles agents d'intervenció:

- Mentre intervenim, som intervinguts en articulacions que defineixen les nostres posicions de subjecte. Com un "testimoni modest" que insisteix en el seu caràcter situat, en què aquest lloc és sempre una construcció, i també una herència (Haraway, 1997). La tasca consisteix a articular-se i reconèixer la posició pròpia, la d'altres ens i la importància d'aquestes posicions. Consisteix, a més, a reconèixer les possibilitats i els límits que s'estableixen com a context d'articulació.

- Es poden oferir "visions" encarnades i situades sobre el món i definir condicions "dignes de transformació" a partir de determinades articulacions. Alhora, com que no hi ha un "truc diví" o una definició privilegiada a què recórrer, cal fer-se càrrec de les interpretacions sobre el món social que es posen en joc en articulacions particulars.
- La possibilitat de crítica a determinades posicions sorgeix de la tensió semblança-diferència entre les figuracions que sorgeixen en les articulacions i no d'una "veritat", respecte a quins són els problemes socials reals o mitjançant processos de conscienciació i desideologització.
- Quan ens articulem, des d'aquesta posició perillosa d'"interventors socials" des de la qual parlem, cal considerar els punts següents: 1) les limitacions, les possibilitats i els interessos rellevants de les diverses posicions-subjecte; 2) les formes de coneixement i els punts de vista que hi ha involucrats, les semblances i diferències; 3) les possibilitats d'articulació amb altres posicions de subjecte; 4) amb quines condicions ens involucrem en les articulacions i ens en separem; 5) els rols a què des de la nostra posició podem accedir (proveïdors de servei, organitzadors, recol·lectors de dades, observadors participants, portaveus, etc.); 6) estudiar què es guanya en els processos d'articulació. Com hem dit, la definició d'allò que és "digne de transformar" i els processos d'articulació intervenen en la vida de les diverses posicions de subjecte i no solament en les persones "intervingudes"; per tant, en quin sentit som enfortits (*empowered*) en processos d'articulació i en quin sentit som intervinguts en aquests processos.
- Es pot jugar amb els límits dels contextos d'intervenció que hem estudiat a partir del qüestionament d'aquell lloc en què no podem no voler ser-hi. Aquest lloc que, com diria Haraway (1992), és impossible no desitjar, però que alhora no podem tenir ni representar mai.

5. L'acció col·lectiva com a moviment d'intervenció

En aquest apartat s'aborden diferents classes d'acció col·lectiva. Aquestes classes es diferencien, substancialment, de la noció d'*intervenció social* que s'ha treballat en els mòduls precedents.

Com s'ha vist, la noció d'*intervenció social* remet, generalment, al coneixement expert produït des de les disciplines científiques per a definir problemes socials i les diverses maneres d'afrontar-los. El fet que determinats fenòmens s'erigeixin en problemes socials, i no d'altres, mostra que en les mateixes pràctiques de definició s'hi involucren agents, institucions, tecnologies, coneixements, projectes, etc., que creen relacions de força per a construir aquestes definicions en contextos socials concrets.

Així mateix, les accions de transformació que es porten a cap des dels sistemes d'intervenció social defineixen les mateixes lògiques de solució per a pal·liar els problemes socials o actuar-hi. Aquestes accions les dissenyen institucions i equips d'intervenció –o, en el cas de les perspectives participatives, a partir del diàleg entre membres de la comunitat i equips d'intervenció– i afecten les persones que són definides com a "col·lectius problemàtics" o membres de la comunitat. D'aquesta manera, les institucions d'intervenció estan legitimades per a incidir en la vida d'aquestes persones i aquests col·lectius a partir de la idea que les accions de solució plantejades en pal·liaran les necessitats o en milloraran la qualitat de vida.

A diferència de les propostes d'intervenció social, les accions col·lectives com les que s'exemplifiquen en aquest apartat, per al cas dels moviments de resistència global i els moviments de consumidors de drogues, es basen en el fet que la definició d'allò que és digne de transformació i les maneres d'actuar per a canviar-ho es fan des dels mateixos grups d'interès.

Aquests grups s'erigeixen en subjectes d'acció col·lectiva per a denunciar algun fenomen i actuar-hi, des de les seves pròpies lògiques i experiències directes. D'aquesta manera, la intervenció que es fa des de l'acció col·lectiva afecta, principalment, les persones o els grups que la duen a terme.

Els grups d'interès proposen accions de canvi a partir d'allò que aquests grups defineixen com a digne de transformació; així, miren de transformar significats i pràctiques que consideren injustos i que els afecten directament o indirectament.

Considerem, doncs, les diverses accions col·lectives que, des dels moviments de resistència global, de primer, i des dels moviments de consumidors drogues, després, tracten de transformar la realitat social.

5.1. Els moviments de resistència global

L'especificitat dels moviments de resistència global, és a dir, el fet que siguin moviments no unitaris o "un moviment de moviments", dificulta en certa manera la possibilitat de generalitzar a l'hora de parlar de quines són les seves estratègies i formes d'actuació davant dels "problemes socials", ja que hi ha tantes accions com col·lectius amb les seves respectives tradicions i posicions.

No obstant això, de la mateixa manera que s'han articulats per a convergir en una crítica comuna –la lluita anticapitalista global–, en les seves múltiples accions també es poden detectar lògiques d'actuació que els són comunes i que ara analitzarem.

Mentre que algunes de les formes d'acció política tradicionals han emfatitzat la necessitat d'armar un subjecte per a l'acció política, la necessitat de construir, de fixar o d'establir un lloc unívoc per a fer-se antagònic davant d'una alteritat –i fer prevaldre així models organitzatius jeràrquics i discursos clars i ben estructurats– ha fet que en les accions i mobilitzacions contra el capital global s'apreciï una lògica d'acció diferent, alternativa.

Els moviments de resistència global generen pràctiques organitzatives horitzontals, i practiquen així la "democràcia directa", l'autogestió i la transparència; d'aquesta manera, miren de trobar articulacions amb grups afins i confluències cada vegada més àmplies, i creixen en forma de xarxa en comptes de concentrar-se en un sol punt.

Aquestes operacions les facilita la utilització que fan de les noves tecnologies de la comunicació, com Internet, que forja el moviment a imatge i semblança seva (Klein, 2002).

Així, doncs, les seves protestes i accions s'organitzen seguint els principis de coordinació descentralitzada. En comptes de situar les protestes en un lloc fix, s'obren fronts diferents. I en comptes de crear grans burocràcies, s'aixequen estructures temporals (Klein, 2002).

Vegeu també

Per a parlar dels moviments de resistència global, s'ha utilitzat, com hem vist en l'apartat 5, "Acció col·lectiva i problemes socials", del mòdul 1, "Coneixements psicosocials: perspectives i fonaments dels problemes socials".

Qüestionant els models i mecanismes tradicionals d'acció política, basats en "líders" i "representants", en burocràcies i jerarquies, els moviments de resistència global es caracteritzen, en bona part, pel fet d'assajar maneres de lluitar i estratègies d'actuació renovades, i estimulen així formes d'acció imaginatives basades, generalment, en la desobediència civil i l'acció directa (sense intermediaris), capaces de desconcertar l'"enemic" i de conquerir la simpatia de la població.

A continuació, exemplifiquem diferents menes d'accions que han dut a terme els moviments de resistència global. Hi ha moltes accions i molt variades, de manera que, per raons d'espai, ens limitarem a uns quants exemples. Aquests exemples mostren estratègies diferents: unes accions centrades més a promoure canvis pel que fa a significats, més expressives i situades més en el terreny cultural i simbòlic, i unes accions, al final de l'apartat, que pretenen incidir de manera més concreta en qüestions més estructurals, de caire polític i pràctic.

Acompanyarem alguns d'aquests exemples d'accions amb reflexions que treballen, d'una banda, què tracten de transformar aquestes iniciatives mitjançant l'acció col·lectiva i, de l'altra, les maneres en què, des dels mateixos moviments, es qüestiona la utilitat real d'aquestes iniciatives per a la transformació que persegueixen. Unes reflexions i uns qüestionaments que es produeixen en el si mateix dels moviments de resistència global contra el capitalisme, i que serveixen, alhora, per a recordar una altra vegada la diversitat de perspectives que els componen.

5.1.1. Showbus

Vegem com defineixen els mateixos creadors de la iniciativa (el col·lectiu Las Agencias) aquesta acció i en quin sentit proposen transformar significats i pràctiques.

El Showbus és un vehicle que acompanya diferents accions, que hi dóna cobertura i que té un desplegament de tecnologia i mitjans audiovisuals (projectors de vídeo, pantalles de retroprojectió, càmeres, connexió a Internet, etc.) que, entre altres coses, permet gravar imatges del seu entorn i transmetre-les en temps real i sense cablatge. Del vehicle estant, es poden retransmetre a Internet i també a les pantalles externes de l'autobús, com una pantalla ambulat durant manifestacions i altres accions polítiques.

Com expliquen els creadors mateixos, el Showbus es va concebre com una unitat d'intervenció espacial capaç d'unificar els registres espacials i presencials, de manera que aporta que es poden capturar i reemetre imatges (editades o no) en temps real, transmetre-les a la Xarxa, etc.

En aquest sentit, el Showbus comporta un intent d'escurçar al màxim la distància entre acció i representació, a fi d'abocar les imatges tan de pressa com es pugui en el cicle mateix de l'acció, de manera que l'alimentin i l'expandeixin.

Les imatges es revelen aquí en tota la potencialitat d'acció que tenen. Com expliquen els protagonistes del *show*, amb aquest artefacte es pretén que les persones implicades en l'acció directa s'adonin de la importància de les imatges que, de fet, es produeixen i, alhora, que la gent que treballa sobre les representacions –com els mitjans de comunicació de massa– ho facin de manera que aquestes representacions no quedin alienades dels seus agents, sinó que es donin d'una manera completament inserida en l'acció mateixa.

Produït en el context de la campanya contra el Banc Mundial "Barcelona 2001", el Showbus està vinculat al projecte Prêt-à-Revolver, els vestits del qual preveuen la possibilitat de portar les càmeres del Showbus. Per això, tant en la concepció originària com en els desenvolupaments i les aplicacions, els dos projectes estan vinculats, fonamentalment, a dinàmiques i tallers de "desobediència civil", de construcció de situacions d'acció directa i de replantejament de la producció d'imatges i de representacions dels moviments socials.

Lectura recomanada

Per a conèixer, amb més detall, les accions polítiques que van proposar els qui van idear i van posar en pràctica el Showbus, us recomanem que consulteu el lloc web de Las Agencias. S'hi mostren diferents accions d'aquest col·lectiu i les maneres en què s'entén que poden influir en transformacions concretes de les formes de representació de moviments socials.

5.1.2. Prêt-à-Revolver

Promogut també pel col·lectiu Las Agencias, Prêt-à-Revolver és una línia de disseny de vestits i d'equips pensats especialment per a la protesta i l'acció directa.

L'objectiu del Prêt-à-Revolver és doble:

D'una banda, pretén materialitzar les tàctiques i tècniques d'acció directa i de desobediència civil, i ho fa en forma de jaquetes i pantalons; de l'altra, pretén complir les necessitats de "representació directa", d'autoconstrucció de la imatge dels activistes, tant de la seva imatge immediata (gràcies a les opcions de teixits, colors, complements, etc.) com de la seva imatge mediatitzada (servint-se dels mitjans de comunicació).

Aquesta mena d'accions miren d'aconseguir, segons els protagonistes mateixos, els efectes següents:

- Qüestionar les mateixes protestes antiglobalització, demanar-se si protestes com les de Seattle, Praga, Gènova, etc., no deuen ser una moda i prou

també, i materialitzar, d'aquesta manera, els dubtes sobre la presumpta assimilació de tot allò que es massifica.

- Portar la protesta a la vida quotidiana –a actes tan habituals com vestir-se– treballant amb materials com jaquetes o pantalons dissenyats també per a ser usats cada dia. D'aquesta manera, aspira a integrar la protesta a la quotidianitat.

El col·lectiu que promou aquestes accions sosté que, a partir de pràctiques artístiques fortes formalment i materialment, coherents i autònomes, es pot incidir en els significats socials i polítics majoritaris.

D'aquesta manera, plantegen un treball conjunt entre artistes i moviments socials per a aconseguir, d'una banda, expressar significats contrahegemònics i, de l'altra, qüestionar les formes dominants de representació que es fan de les diverses iniciatives crítiques d'acció col·lectiva.

Tanmateix, les accions expressives que inclouen elements artístics són qüestionades des d'altres sectors dels moviments de resistència global, ja que sorgeix la pregunta sobre els efectes reals de transformació social que poden tenir les accions com Showbus o Prêt-à-Revolver. El fet de donar a la lluita una estètica divertida, atractiva i vistosa és un tret distintiu de moltes de les accions d'aquest col·lectiu. El que es qüestiona és que aquest disseny, art i *performance* aplicat a les protestes es quedi en una mera il·lusió artística de lluitar, que la representació es converteixi en mitjà i fi, sense aconseguir efectes reals i canvis materials més enllà de l'impacte que crea en els espectadors.

"La acción directa se contrapone totalmente a la lógica del espectáculo. El espectáculo muestra a los actores y paraliza a los espectadores, que como mucho aplauden [...]. La acción directa [...] es por el contrario la que empuja a su reproducción por doquier."

Grup Comunista Internacionalista (juliol de 2001, núm. 47, p. 41)

5.1.3. Indymedia

La xarxa de Centres de Mitjans Independents (IMC), més coneguda com a *Indymedia*, va sorgir durant les protestes contra la cimera del Banc Mundial a Seattle (novembre de 2000). Indymedia és una plataforma de contrainformació per Internet, oberta a tothom, a tots els col·lectius, a totes les associacions, etc., que vulguin denunciar esdeveniments i realitats locals, estatals i internacionals, o informar-ne críticament. Indymedia pretén competir en immediatesa i camp global de difusió amb els mitjans de comunicació de massa.

Lectura recomanada

T. Negri *et al.* (2001/2002). *Contrapoder. Una introducción*. Buenos Aires: Ediciones de Mano en Mano.

Al seu torn, gràcies a l'estructura oberta, senzilla i horitzontal que té, la publicació de notícies no depèn exclusivament d'una elit periodística que, com en els mitjans de comunicació tradicionals, acostuma a dependre dels interessos de corporacions multinacionals, sinó que qualsevol persona es pot convertir en emissora d'informació i donar-hi el seu punt de vista.

Aquesta iniciativa vol explorar Internet com a mitjà per a difondre lluites locals en un àmbit global, potenciar la simultaneïtat d'accions arreu del món, crear xarxes estables de comunicació entre els mitjans alternatius i arribar a un públic més ampli, que fins ara no ha tingut gaire contacte amb la contrainformació.

Indymedia comporta una crítica als mitjans de comunicació de massa tradicionals i, alhora, implica una transformació de l'estat de coses que es critiquen, perquè es construeix com una alternativa real de comunicació, mitjançant Internet, d'acord amb els mateixos valors que defensen els moviments.

5.1.4. La taxa Tobin

Aquesta proposta la va popularitzar la xarxa internacional ATTAC (Associació per una Taxació sobre les Transaccions Financeres Especulatives per a l'Ajuda als Ciutadans), va néixer a França el 1998 i hi conflueixen i s'hi articulen persones representatives de diferents organitzacions i col·lectius.

A diferència d'altres xarxes o col·lectius de resistència global, posa l'accent en l'exigència de reformes i demandes concretes de repercussió immediata i clara en l'àmbit estructural, com és ara l'impost Tobin. Un impost petit que s'aplicaria a les transaccions financeres especulatives i que, a més:

"Debería jugar un doble papel: por un lado, frenar la movilidad de los capitales y reducir la inestabilidad monetaria internacional; por otro, crear un mecanismo de financiación que podría servir para sanear la situación financiera internacional. Se pretende, por tanto, no sólo denunciar el capital especulativo, sino también contribuir a invertir la relación Norte-Sur."

Pastor (2002, p. 71)

La reivindicació proposada amb la taxa Tobin pretén, d'una banda, posar de manifest les formes d'especulació del sistema financer, i qüestionar així el sistema capitalista mundialitzat actual, i, de l'altra, fer pressió per a crear polítiques en l'àmbit internacional que frenin aquestes formes d'especulació.

Lectura recomanada

Per a entendre el funcionament d'aquest mitjà d'informació, us recomanem que entreu al web de l'Independent Media Center.

Tanmateix, les objeccions a aquest impost no solament provenen de les corporacions multinacionals o d'institucions hegemòniques com l'Organització Mundial del Consum. Dins dels mateixos col·lectius de resistència global, hi ha discrepàncies no solament sobre la viabilitat tècnica d'aquestes accions, sinó especialment sobre la utilitat real que tenen per a la lluita anticapitalista.

Els moviments de resistència global no són exempts de contradiccions, i hi ha qui veu en aquestes accions incoherències greus. Això es deu al fet que, quan es denuncia que el món s'ha convertit realment en una mercaderia i es reconeix que la lògica d'acumulació pròpia del capital passa per sobre de qualsevol idea de "necessitat" o de projecte humà, no semblen coherents grups i propostes com les d'ATTAC, que parlen de "repartir els fruits del creixement".

També han sorgit veus que veuen com una il·lusió el fet de creure que es pot obligar al capitalisme a compartir els seus beneficis per a la gran alegria de tothom (Alain, 2001).

Veiem, doncs, que dins dels moviments de resistència global hi ha qui, des de plataformes com l'ATTAC, volen reformar i "orientar convenientment" el capital en un sentit contrari a l'actual i qui, en canvi, entén que el capital només obeeix a les seves pròpies necessitats i que el que s'ha de fer és abolir-lo.

5.1.5. L'anul·lació del deute extern dels països empobrits

Plataformes com el CADTM (Comitè per l'Anul·lació del Deute del Tercer Món) o l'XCADE (Xarxa Ciutadana per l'Abolició del Deute Extern) enfoquen l'activitat contra una de les conseqüències més crítiques de la globalització: l'augment del deute extern del Tercer Món.

"El pago de la deuda pública del Tercer Mundo supone [...] unas 3 veces lo que haría falta para satisfacer las necesidades básicas de las poblaciones de esos países, según la ONU [...]. Por eso, para «romper la espiral infernal de la deuda», se propone, junto a la anulación de la misma, un conjunto de medidas como dedicar recursos suplementarios para financiar el desarrollo, el pago por el Norte de la deuda histórica social y ecológica al Sur [...], el establecimiento de controles sobre los movimientos de capitales, o la elevación de la Ayuda Pública al Desarrollo, al menos, al 0,7% del PIB."

Pastor (2002, pp. 73-74)

Aquestes plataformes d'acció col·lectiva miren de fer una crítica a les maneres en què s'han desenvolupat les relacions Nord-Sud, i denuncien les diverses maneres d'exploitar el Sud que tenen les potències del Nord.

D'aquesta manera, un dels qüestionaments principals té a veure amb l'ús estratègic que s'ha fet del deute extern dels anomenats *països del Tercer Món* per a implementar-hi polítiques cada vegada més neoliberals. Així, a partir de les accions d'aquestes xarxes, es veu que les organitzacions que controlen el pagament del deute extern (FMI i Banc Mundial) obliguen els estats a aplicar els plans d'ajust estructural. Aquests plans impliquen polítiques com la disminu-

ció de les despeses públiques i les privatitzacions de serveis, que, òbviament, produeixen efectes de marginació, precarietat i exclusió dels sectors més desfavorits d'aquests països.

D'altra banda, les objeccions que es fan a la proposta d'anul·lació del deute extern tenen molt a veure amb les que hem vist que es feien a la taxa Tobin. Des d'altres sectors també compromesos amb la lluita anticapitalista global, es discrepa de la utilitat d'aquestes propostes d'intervenció perquè pretenen utilitzar l'estat com a intermediari i obvien que els estats, en un context de capitalisme mundialitzat, han perdut bona part del seu poder de decisió sobre aspectes econòmics (Alain, 2001).

Des d'altres sectors del moviment de resistència global, es qüestiona la possibilitat de transformació real que tenen aquestes propostes (voluntaristes i lloables), fins i tot si s'arribaven a fer.

"El no pago de la deuda no alteraría en absoluto la tasa de explotación [...]. Sólo beneficiaría a la burguesía nacional. Son los gobiernos de derecha o de izquierda, una vez más, quienes pretenden que nuestra miseria se debe a que «nuestro Estado» y «nuestra burguesía» están endeudados; son ellos y toda la concepción socialdemócrata quienes siempre tratan de convencernos de que la deuda no es de los burgueses, sino «del pueblo de tal o cual país»."

Grup Comunista Internacionalista (juliol de 2001, núm. 47, p. 31)

A més, des d'aquesta perspectiva, s'entén que el capital necessita els diners per a continuar la seva lògica d'acumulació i que, si deixen de rebre'ls per mitjà del deute extern, el capital mirarà de trobar altres formes d'explotació i de combatre la taxa de beneficis declinant. Per tant, en accions com aquestes, no hi veuen la transformació real d'allò que es considera el problema.

Malgrat que hem posat uns quants exemples, es pot veure que hi ha moltes anàlisis, molts pronòstics i moltes propostes que sorgeixen dels moviments de resistència global. I, com hem vist, també hi ha moltes oposicions, contradiccions, divergències i incoherències entre els diversos grups.

Encara que convergeixen en una causa comuna, com és ara la lluita anticapitalista global, hi ha algunes accions que no les assumeix tothom i sorgeixen discrepàncies sobre la capacitat de transformació real que tenen, més enllà de desconcertar l'"enemic" i de conquerir la simpatia de la població.

Com diu Klein, però:

"Quizás el verdadero desafío no sea tanto encontrar una «visión» [una filosofía revolucionaria común] como resistirse a adoptar una de la noche a la mañana [...]. Antes de bendecir cualquier programa de diez puntos que se le presente [para darles una coherencia], este joven movimiento tiene derecho a ver si puede salir algo nuevo y propio de este enjambre caótico de centros y enlaces que lo constituyen."

Klein (2002, p. 179)

5.2. Els moviments de consumidors de drogues i els grups afins

Reflexió

Penseu un moment quines són les imatges, les opinions i els valors majoritaris de la societat amb relació al consum de substàncies que són definides com a il·legals i en quin sentit estigmatitzen les persones que en consumeixen.

Compareu aquestes imatges amb les que, majoritàriament, es tenen de persones que consumeixen una altra mena de substàncies que són considerades socialment legítimes –i a més és legal consumir-ne– com, per exemple, l'alcohol o el tabac.

Els valors associats a les dues menes de consum són bastant diferents. En el primer cas, el consum és vist com una cosa patològica i, en el segon, com una cosa que, fins i tot sent considerada nociva per a la salut, és entesa com a normal. Les intervencions relacionades amb els dos col·lectius són completament diferents, ja que són influïdes pels significats associats a les dues menes de consum.

Els moviments de consumidors de drogues actuen per replantejar i redefinir el problema i les solucions en l'àmbit del consum de drogues. Amb l'argument que de drogues n'hi ha, n'hi ha hagut i n'hi haurà sempre, aquests moviments miren de canviar les polítiques repressores i criminalitzadores que, com s'argumenta, fan que el problema, en comptes de disminuir, augmenti. Per aquesta raó:

Proposen que s'adoptin polítiques més realistes i efectives per a fer front a les diverses maneres de consumir drogues, i lluiten per això. Per a aquests col·lectius, el consum de drogues s'ha d'entendre com un problema sanitari i social, que s'ha d'abordar amb solucions sanitàries i socials.

A partir d'entendre que les institucions i els mecanismes socials que hi ha no donen respostes adequades a les necessitats dels col·lectius de consumidors, sorgeix la necessitat d'autoorganitzar-se per a promoure la transformació de la situació des dels interessos i la realitat propis. Per aquesta raó, sorgeixen com a actor col·lectiu:

"Porque a la intervención de los profesionales le falta el enfoque completo que aporta la visión «desde dentro» de estos problemas."

Montalvo (2001, p. 79)

Des de l'acció col·lectiva comencen, d'aquesta manera, un seguit de transformacions i reivindicacions que la intervenció social tradicional no canalitzava. Es pot destacar el paper fonamental que ha tingut l'acció col·lectiva d'aquests moviments de consumidors en la transformació del terreny de la salut pública, i en el terreny de les drogodependències en particular. Accions ideades i promogudes pels mateixos col·lectius de consumidors han arribat a aconseguir transformar la definició del problema i dels tractaments que se'ls oferien des de la intervenció social.

Vegeu també

L'apartat 5, "Acció col·lectiva i problemes socials", del mòdul 2, "Coneixements psicosocials: perspectives i fonaments dels problemes socials", i "Perspectiva de reducció de danys", en el mòdul "Psicologia social i comunitària de la salut".

5.2.1. Junkiebond

Un cas paradigmàtic és el del col·lectiu d'activistes consumidors de drogues Junkiebond de Rotterdam, creat el 1980. Els fundadors eren consumidors en actiu que no defensaven l'abstinència (com el model mèdic imperant) sinó que reivindicaven el dret dels consumidors a gestionar-se lliurement el cos i la vida (sense que això contradigui gens el fet que estan preocupats per la seva salut).

Nascut fora de l'entorn mèdic i sovint fins i tot oposat a aquest entorn, aquest col·lectiu, format per usuaris en condicions socials lamentables ("sense sostre", obligats a prostituir-se, etc.), es va arribar a difondre, i es va crear una federació de Junkiebonds als Països Baixos. Amb tot, aquest col·lectiu va desaparèixer, cosa que realment constitueix un èxit, ja que la seva fi va ser deguda al fet que el mateix sistema sanitari holandès va integrar els plantejaments sociosanitaris del col·lectiu relatius a la manera com s'havien d'entendre realment el problema i les solucions.

Aquest cas és un exemple clar de la manera com l'acció col·lectiva, en contraposició a la intervenció social, és capaç d'actuar per a transformar situacions que els membres del col·lectiu perceben com a problemàtiques, mitjançant la construcció d'una identitat compartida.

Resum

La perspectiva funcionalista, l'única de les que s'han estudiat que concep la societat de manera harmònica, proposa pal·liar els desequilibris socials mitjançant la intervenció professional i els serveis socials. Hi ha dues perspectives més, la participativa i l'acció col·lectiva, que proposen accions locals de transformació, des de l'acció conjunta d'agents interns i externs o bé des del protagonisme dels afectats.

Les perspectives socioconstruccionista i situada aposten per construir alternatives als significats hegemònics: aquella, mitjançant la reconstrucció, i aquesta, proposant l'articulació entre diferents posicions de subjecte.

Bibliografia

- Alain, C. (2001). *El impase ciudadanoista. Contribución a la crítica del ciudadanoismo*. Barcelona: Etcétera.
- Casado, D. (1994). *Introducción a los servicios sociales*. Madrid: Editorial Popular.
- Casas, F. (1996). *Bienestar social: Una introducción psicosociológica*. Barcelona: PPU.
- Corral, L., Díaz, A., i Sarasa, S. (1988). *Seguimiento de la gestión de los servicios sociales comunitarios. Propuesta de un sistema de indicadores*. Madrid: Siglo XXI Editores.
- Derrida, J. (1978). *La escritura y la diferencia*. Barcelona: Anthropos, 1989.
- Domènech, R. (1989). *Panorámica de los servicios sociales y del trabajo social 1939-1988 (2a. edició)*. Barcelona: INTRESS, 1991.
- Fals Borda, O. (1959). *Acción comunal en una vereda colombiana*. Bogotá: Universidad Nacional de Colombia ("Monografías Sociológicas").
- Fals Borda, O. (1981). *Ciencia propia y colonialismo intelectual*. Bogotá: Carlos Valencia.
- Fuss, D. (1989). Leer como una feminista. A N. Carbonell i M. Torras (Comp.), *Feminismos Literarios*. Madrid: Arco Libros, 1999.
- Gabarrón, L. R. i Hernández, L. (1994). *Investigación Participativa*. Centro de Investigaciones Sociológicas (col·lecció "Cuadernos Metodológicos", 10).
- Garcia-Bores, P. et al. (1995). *Los "no-delinquentes". Estudio sobre los modos en que los ciudadanos entienden la criminalidad*. Barcelona: Fundació "la Caixa" / Itaca.
- Gergen, K. (1994). *Realidades y relaciones: Aproximaciones a la construcción social*. Barcelona: Paidós, 1996.
- Grupo Comunista Internacionalista (2001). Contra las cumbres y anticumbres. *Comunismo*, 47, 1-42.
- Haraway, D. (1992). Las promesas de los monstruos: Una política regeneradora para otros inapropiados/bles. *Política y sociedad*, 30, 121-163. Madrid: Servicio de Publicaciones de la Universidad Complutense, 1999.
- Haraway, D. (1997). *Modest_Witness@Second_Millennium. Female_Man@_Meets_Oncomouse@. Feminism and Technoscience*. Londres: Routledge.
- Herrero, J. (2002). Xarxes socials i suport social. A L. Cantera, J. Herrero, M. Montenegro, G. Musitu, M. Montero i I. Serrano-García. *Psicología comunitaria i benestar social*. Barcelona: Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya.
- Howe, D. (1994). Modernity, Postmodernity and social work. *British Journal of Social Work*, 24, 513-532.
- Ibáñez, T (1988). La teoría como fuente de realidad. En *Psicología social de los problemas sociales. A Primer Congreso Nacional de Psicología Social*. Granada: Universidad de Granada.
- Klein, N. (2002). Como una nube de mosquitos. En G. Galdón (Ed.), *Mundo S.A. Voces contra la globalización*. Barcelona: Ediciones de la Tempestad.
- Laclau, E. i Mouffe, C. (1985). *Hegemonía y estrategia socialista: Hacia una radicalización de la democracia*. Madrid: Siglo XXI Editores (1987).
- León Cedeño, A. (1999). *Guia múltiplo da autogestao: Um passeio por diferentes fios de análise*. Treball presentat per a obtenir el títol de màster a la Pontificia Universidade Católica de São Paulo.
- León Cedeño, A (2002). *Mujeres brasileñas entre la violencia y la acción colectiva: Una experiencia psicosocial comunitaria a la luz de la perspectiva situada*. En premsa.
- León, A., Montenegro, M., Ramdjan, N., i Villarte, I. (1997). Análisis crítico del concepto de autogestión en la Psicología Social Comunitaria. A E. Wiesenfeld (Coord.), *El Horizonte de la Transformación: acción y reflexión desde la psicología social comunitaria. Fascículo de AVEPSO*, 8 (55-65).

- León, A. i Montenegro, M. (1998). The return of emotion in psychosocial community research. *Journal of Community Psychology*. 26 (3), 36-48.
- Montero, M. (1984). La psicología comunitaria: Orígenes, principios y fundamentos teóricos. *Revista Latinoamericana de Psicología*. 16 (3), 387-400.
- Montero, M. (1991). Concientización, conversión y desideologización en el trabajo psicosocial comunitario. *Boletín de AVEPSO XIV* (1), 3-12.
- Montero, M. (1996). La participación: significado, alcances y límites. A E. Hernández (Coord.), *Participación: Ámbitos, retos y perspectivas*. Caracas: Ediciones CESAP.
- Mouffe, C. (1992). Feminism, citizenship and radical democratic politics. A J. Butler i J. Scott (Eds.), *Feminist theorize the political* (pp. 369-384). Nova York: Routledge.
- Pastor, J. (2002). *Qué son los movimientos antiglobalización*. Barcelona: RBA.
- Rubiol, G. (1985). *Los servicios sociales II: Leyes de servicios sociales en Europa*. Madrid: Siglo XXI Editores.
- Sawaia, B. (1999). Comunidade como ética e estética da existência. Uma reflexão mediada pelo conceito de identidade. En *Psyche*, 8 (1), 19-25. Santiago de Xile: Pontificia Universidad Católica de Chile, Escuela de Psicología.
- Spink, P. (1999). Psychology and Civil Society - remembering Gramsci. *XXVII Interamerican Congress of Psychology*.
- Talento, M. i Ribes Iñesta, E. (1979). Algunas consideraciones sobre el papel social de la profesión psicológica. *Revista de Psicología*, VI (4), 225-241.
- Varela, J. A. (1971). *Psychosocial solutions to social problems: An introduction to social technology*. Nova York: Academic Press.